

NURY SEÝIDOW

**TÜRKMEN
HALK
DÖRDIJILIGINIŇ
ÖWRENILIŞI**

GYSGAÇA OÇERK

Golýazma hukugynda

Seýidow N. Türkmen halk döredijiliginiň öwrenilişi.
Gysgaça oçerk – Aşgabat, 2018. – 40 sah.

Türkmen halk döredijiliginiň öwreniliş taryhyna bagyşlanan bu gysgaça oçerkde türkmen folkloryny öwreniş ylmynyň döreyiş çeşmeleri, gözbaşlary we kemala gelşi beýan edilýär. Dürli döwürleriň folklorçylyk işleri, ylmy tejribeleri, pikir-garaýyşlary seljerilýär. Halk döredijiligini toplamakda, neşir etmekde we ylmy taýdan öwrenmekde mynasyp işler bitiren şahsyýetleriň hyzmatlary aýdyňlaşdyrylýar we bahalandyrylýar.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiyat institutynda az nusga bilen çap edilen «Türkmen halk döredijiliginiň taryhy» atly kitaba girizilen bu iş ynsanperwer ylymlar boýunça iş alyp barýan ylmy işgärlere, aspirantlara, şeýle hem milli medeniýet, türkmen halk döredijigligi bilen gyzyklanýan giň okyjylar köpçüligine niýetleýär.

© Seýidow N. 2018.

TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGINIŇ ÖWRENILIŞI

1. Türkmen halk döredijiligini öwrenişň gözbaşlary

Türkmen halkynyň taryhynyň gadymy bolşy ýaly, onuň halk döredijilik eserleri hem öz döreýiş gözbaşlaryny has irki döwürlerden alyp gaýdýar. Halk aňynyň ösüşiniň netijesinde, taryhyň dürli döwürlerinde dörän eserler wagat geçdigiçe kämilleşdirilýär, ösdürilýär. Halkyň şeýle eserleri döredip, ony dynuwsyz kämilleşdirip durmagy, toplam aňynda saklamagy, dil üsti bilen nesilden-nesle geçirmegi, ýörite ýazgylarda galdyrmagy – bularyň hemmesi halkyň öz döreden eserlerine bolan gyzyklanmalarynyň, garaýyşlarynyň, pikirleriniň we aladalarynyň netijesidir. Eger şu aladalar bolmadyk bolsa, taryhyň jümmüşinde dörän halk döredijilik eserlerimiz biziň günlerimize gelip ýetmezdi. Munuň özi halk döredijiligini öwrenişň gözbaşlarynyň hem has irki döwürlerden başlanýandygyny, olary toplamak, sada görnüşde bolsa-da öwrenmek işiniň ilkinji nobatda halkyň özüne, halkyň içinden çykan belli-belli akyldarlardyr alymlara degişlidigini görkezýär.

Türkmen halkynyň taryhyna, edebi mirasyna, ýazuw ýadygärliklerine ser salnanda, halk döredijiligini toplamagyň, taryhy, edebi, filosofiki we beýleki meseleler işlenende onuň nusgalaryndan peýdalanmagyň baý däplerini görmek bolýar. Türkmen halkyna degişli taryh, dil, edebiýat baradaky gadymy ýazuw ýadygärliklerinde halk döredijilik nusgalary dürli görnüşde ýüze çykypdyrlar. Bir tarapdan aýratyn çeşmelerde mifler, legendalar, rowaýatlar, şygyr bölekleri, nakyllar getirilýär, beýleki tarapdan awtorlaryň işlerinde olar derňelýän nusgalar hökmünde peýdalanylýar. Öň aňda we dilde dowam edip gelýän halk döredijilik mazmunlary ýazuw ýadygärliklerinde belli bir ulgamda jemlenýär we olar ýene-de özüniň geljekki ösüşinde şolardan gözbaş alyp gaýdýar. Şeýlelikde, ýazuw ýadygärlikleri, golýazmalar halk döredijiliginiň taryhy ösüşiniň hereketlendirijisi bolup durýar, öňden bar bolan halk döredijilik mazmun bilen soňra döreýän we ösýän mazmunlaryň arasynda köpri bolmak hyzmatyny ýerine ýetirýär. Ýöne şol ýazuw çeşmelerindäki maglumatlaryň hemmesine arassa halk döredijilik nusgalary diýip baha berip bolmaz. Çünki adamzat aňynyň irki basgançalarynda zatlara, hadysalara garaýyş bitewi bolupdyr.¹ Halk döredijiligi jemgiýetçilik aňynda filisofik, dini, taryhy we ylmy mazmunlaryň, özbaşdaklaşmadyk, dürüşde mahalynda olaryň gatlarynda ýaşapdyr.

¹ Nuralyýew D. Çeper mazmunyň differensirleniş prosesi. – Aşgabat: Ylym, 1975, 6 s.

Oguzlaryň-türkmenleriň VI-VIII asyrlarda döreden Göktürkmen döwletiniň döwrüniň taryhy-edebi ýazuw ýadygärligi bolan Oguz-Orhon ýazgylary köp babatda halk döredijilik eserleriniň häsiýetlerini, alamatlaryny saklaýar. Daşlaryň, gaýalaryň ýüzüne, mazarlaryň üstüne, gap-gaçlaryň beýleki zatlara gadymy runik ýazgysy bilen ýazylan şol ýazgylarda döwrüň wakalary, aýry-aýry hanlaryň ömür beýany, ýörişleri, döwlet dolandyryşlary ýaly maglumatlar beýan edilýär. Watançylyga, gahrymançylyga ýugrulan, ynsan durmuşynyň we ahlagynyň dürli taraplaryny görkezýän sözleriň ýörite ýazuwda galdyrylmagyny taryha, däp-dessura, edebiýata, folklora bolan irki garaýyşlaryň ýüze çykmagynyň delili hasaplamak bolar. Muny ýazgylardaky: «Diýjek sözlerimiň baryny ebedilik daşa çyzdyrdym. Oňa seredip şu günki türki halky, begleri siz biliň. Köşge tabyn begler siziň ýalňyşmagyňyz mümkindir. Men ebedilik daş dikdirdim. Tabgaç hanlygyndan çeper ussa getirdim, ony çeper bezetdim. Meniň sözümi ol ýoýmady»¹ diýen sözler hem tassyklaýar.

Türkmenleriň-oguzlaryň gelip çykyşy, ýaýraýşy, döwletleri baradaky rowaýatdyr hekaýatlardan düzülen «Oguznama» kitaby sap halk döredijilik häsiýetini saklaýar. Halk özüniň legendar nesilbaşysy Oguz han we onuň nesilleri hakynda mifleri, legendalary, hekaýatlary döredip, olary «oguznama» adalgasy bilen aňladypdyr. Olar ilkibaşda, esasan, dil üsti bilen ýaýrapdyr. Soňabaka «Oguznamanyň» mazmuny, nusgalary köpelip, uly giňişlige ýaýrapdyr we dürli dillerde birnäçe gadymy kitaplaryň gatlaryna siňipdir. Şol kitaplaryň awtorlary oguzlar hakynda rowaýatlary toplapdyrlar, hertaraplaýyn öwrenipdirler we şondan soň olara öz garaýyşlaryny siňdirip, belli bir derejede işläp, taryhy we beýleki mazmunlary beýan etmek üçin ulanypdyrlar. Şol akyldar, alym kişileriň folklory toplamak işleri, oňa bolan gyzyklanmalary, döredijilikli çemeleşmekleri halk döredijiligini öwrenişiniň ilkinji basgançaklardyr.

Häsiýeti boýunça «Oguznama» ýakyn bolan «Kitaby dädem Gorkut» eseri hem oguz durmuşyny beýan edýär. Eposyň uzak emele geliş etaplarynda halk arasynda öňden aýdylyp gelinýän oguz ili baradaky eserleriň esas bolup hyzmat edendigini bellidir. Gorkut ata ýaly halkyň içinden çykan dana alym tarapyndan şol halk döredijilik eserleriniň mazmunlarynyň çeperleşdirilip, şygry bilen bezelip, bitewi eser görnüşine getirilmegi halkyň ýa-da aýratyn adamlaryň çeper söze, edebiýata, halk döredijiligine gyzyklanmalarynyň we garaýyşlarynyň bolandygyny görkezýär.

Garalyp geçilen maglumatlar halk döredijiligini öwrenijilik işi barada kesgitli delilleri bermeýän-de bolsa, olardan bu işiň sada ýüze çykmalaryny görüp bolýar. Emma edebi geçişimizde halk döredijiligini ýörite toplamak we öwrenmek barada maksat goýlup, guramaçylykly edilen işler hem bar. Oňa XI asyrda ýaşan türkmen alymy Mahmyt Kaşgarlynyň «Diwany lugat et-türk» («Türki dilleriň diwany») atly meşhur kitaby degişlidir. Iş esasan türki taýpalaryň dil aýratynlygyna bagyşlanan hem bolsa, ony halk döredijiliginiň toplanyşyna we

¹ Rejebow R. Gadym türkmen edebiýaty. – Aşgabat: Ylym, 1991, 23 s.

öwrenilişine degişli ilkinji kitap hasaplamak bolar. Alym sözleriň manysyny, gelip çykyşyny, manylarynyň üýtgeýşini düşündirmek bilen birlikde, türkmen we beýleki türk taýpalarynyň nakyllary, şygyr bölekleri, rowaýatlary ýaly halk döredijilik eserleriniň uly toplumyny kitabyňa girizipdir. Kitapda 300 töweregi nakyl, 200-den hem köp şygyr bentleri, dürli mazmunly rowaýatlaryň ençemesi jemlenipdir. «Diwany lugat et-türk» kitabyndaky edebi-folklor nusgalarynyň köplügi Kaşgarlynyň diňe bir dil öwreniji däl, eýsem onuň halk döredijiligini öwreniji alym bolandygyny mälim edýär. Muny türkmen edebiyatyny öwreniji alym Ý. E. Bertelsiň Mahmyt Kaşgarlyny «türki folklory ilkinji barlan barlagçy»¹ diýip, atlandyrmagy hem tassyklaýar.

Halk döredijilik nusgalaryny ýörite toplan, olary kitap görnüşinde miras galdyran akyldarlaryň ýene biri XI-XII asyrlarda ýaşan türkmen alymy Mahmyt Zamahşarydyr. Onuň 4461 sany gadymy nakyllary öz içinde alýan «El-mustaksa fil-emsäl» («Nakyllary derňeýji») atly kitaby, ýene-de nakyllara degişli «Sewäirul-emsäl» («Nakyllaryň bilezigi») kitaby bolupdyr. «Nuzhetul-mutenis» («Dostlukly gezelenç») kitaby bolsa, çeper hekaýalary, şygyrlary, hadyslary we käbir edebi parçalary öz içine alypdyr. «Newabigyl-kelim» («Meşhurlaryň sözleri») diýen kitaby hem gysga pähim-paýhaslardan we edebi parçalardan ybarat bolupdyr. «Paýhasly sözler» kitabynda bolsa, 253 sany çeper beýan edilen pähim-paýhasly sözler jemlenipdir. Alymyň uly göwrümlü «Rabigul-abrar» («Ýagşyzadalaryň bahary») taryhy, edebi we ylmy eserlerden saýlanan ýygyny bolup, ol folklor häsiýetini saklaýar.² Akyldarlaryň, meşhur kişileriň sözlerini, öwüt-nesihatlaryny, pentlerini, nakyllardyr atalar sözlerini, timsallary, kiçijik hekaýatlary özünde jemleýän bu kitapdaky çeper gymmatlyklary alym özünden öňki alymlaryň ýazan kitaplaryndan we halk arasyndan tolapdyr.

Şulardan görnüşi ýaly, Mahmyt Zamahşarynyň agzalyp geçilen eserlerindäki maglumatlar akyldarlaryň aýdan pähimleriniň toplanmasy, halk arasynda ýörgünli gürrüňleriň, ýagny halk döredijiliginiň jemlenmesi bolup durýar. Şuňa görä, Mahmyt Zamahşaryny köne kitaplaryň gatlaryndan, halk arasyndan pähim-paýhaslary toplan, olara täzeden ganat, kuwwat berip, ylmy taýdan işläp, ýörite kitaplarda jemläň alym hasaplamak bolar. Elbetde, Zamahşarynyň eserleri arap dilinde, ýöne onuň toplan edebi-folklor maglumatlaryny arap halkyna degişli edip bolmaz. Olaryň arasynda beýleki halklaryňky bilen birlikde, türkmen halkynyň hem edebi-folklor nusgalary bar. Türkmen alymy köplenç çeper-ruhy gymmatlyklary toplanda milli aýratynlyklara üns bermändir. Esasy zat, alymyň halk döredijilik eserleriniň ýitip gitmezligi üçin aladalanyp, olary tolap we kitaplarynda ýazyp, taryhda beýik hyzmaty bitirenligidir.

XVI asyryň ýazuw ýadygärligi bolan Muhammet Alynyň «Oguznama» nakyllar ýygyny hem türkmen folklorynyň toplanýşyndan we kitaba – ýazuwa geçirilişinden habar berýän köne türkmen dilindäki gymmatly golýazmadyr. Ol

¹ Bertels Ý. Sowet soýuzynda türkmen klassyky edebiyatynyň öwrenilişi. // Kitapda: Magtymguly (şahyryň ömrüne we döredijiligine degişli makalalar). – Aşgabat: TDN, 1960, 144 s.

² Ilmämmedow R. Türkmen parasadynyň miweli daragty. // Kitapda: Mahmyt Zamahşary. Ýagşyzadalaryň bahary. – Aşgabat: Miras, 2004, I jilt, 327-334 s.

geçmişde halk döredijiligini, onuň nakyllar ýaly žanryny ýörite toplan, ýazan adamlaryň bolandygyny görkezýär. Taryhda şeýle halk döredijilik eserleriniň toplanyp, ýörite ýygyny görnüşinde taýýarlanan işler az bolmandyr. Bu barada Muhammet Alynyň nakyllar ýygynyň çapa taýýarlan alym A. Baýmyradow şeýle ýazýar: «XV asyrdan başlap oguz nakyllaryny ýygyny görnüşinde taýýarlamak ymykly ýola goýlupdyr. Türk alymlary oguz nakyllarynyň XIII asyrdan XX asyryň ortalaryna çenli 140-a golaý ýygynyň taýýarlanandygyny ýlmy taýdan subut edipdirler.»¹

Orta asyr we nusgawy edebiýatymyzyň wekilleriniň haýsy biriniň döredijiligine ser salnanda-da, olarda halk döredijilik eserleriniň düýpli orun eýeländigini görmek bolýar. Akyldar şahyrlar halk arasyndan eşidip ýa-da dürli çeşmelerden okap bilen halk döredijilik nusgalaryny ol ýa-da beýleki tarapdan işleýärler, ösdürýärler. Olardaky ýordumlary, mazmunlary öz eserlerine esas edip alýarlar. Muňa degişli mysallar edebiýatyň taryhynda juda köp. XI asyryň türkmen alym-şahyrlary Ýusup Has Hajyp Balasagunlynyň «Kutadgu bilig» («Bagta besleýän bilim»), Ahmet Ýugnakynyň «Hibatul hakaýyk» («Hakykatyň gapysy») atly ahlak-didaktik mazmunly eserlerine halk nakyllarynyň, pähim-paýhaslarynyň mazmunlary siňdirilipdir. XII-XIII asyrlarda ýaşap geçen türkmen şahyry Alynyň «Kyssaýy Ýusup» eseri, XIII-XIV asyrlarda ýaşap geçen türkmen şahyry Nasyreddin Rabguzynyň «Kysasy Rabguzy» eseri dini rowaýat-kyssalaryň esasynda ýazylypdyr. XV-XVI asyrlarda ýaşap geçen türkmen şahyry Patyşa Hojanyň «Gülzar», «Miftakl adl» («Adalat açary») eserleri hem Gündogaryň we türkmen halkynyň baý folklor mirasyndan döredijilikli peýdalanmagyň ajaýyp nusgalarydyr.

Nusgawy edebiýatymyzyň taryhyna nazar salanymyzda, folkloryň ol ýa-da beýleki taraplary bilen iş salyşmadyk şahyryň azdygyna göz ýetirip bolýar. XVIII asyryň türkmen şahyry Döwletmämmet Azady özüniň meşhur «Wagzy-Azat» kitabynda öňe sürýän pikirlerini köplenç rowaýatlardan mysal alyp berkidýär. Bulardan başga-da şahyr öz eserlerinde folkloryň nakyllar žanryndan hem ýerlikli peýdalanypdyr. Bu ýagdaý, «birinji tarapdan, Azadynyň türkmen halk döredijiligini gowy bilendigini aňlatsa, ikinji tarapdan, folklordan köp zat öwrenendigini görkezýär».²

Andalybyň «Ýusup-Züleyha», «Leyli-Mejnun», «Babaröwşen» ýaly birnäçe dessanlary folklor ýordumlary esasynda döredilipdir. Onuň «Oguznama» poemasy oguzlaryň gelip çykyşy, taryhy, durmuşy baradaky halk rowaýatlarynyň esasyndadyr. «Sagdy-Wakgas», «Nesimi» poemalarynyň ýordumlary hem folklorçylyk häsiýetini saklaýarlar. Şabendäniň «Şabähram», «Gül-Bilbil», Magrupynyň «Seýpelmelek-Methaljemal», Mollanepesiň «Zöhre-Tahyr» dessanlary öz ýordumlary boýunça folklora degişlidir. Magtymgulynyň eserlerinde folkloryň köp görnüşleriniň döredijilikli işlenendigini görmek bolýar. Şulardan görnüşi ýaly, orta asyr we nusgawy şahyrlarymyz öz döredijiliklerinde folklora uly

¹ Baýmyradow A. Oguznama – dananama. // «Garagum» ž., 2005, №1.

² Türkmen edebiýatynyň taryhy. – Aşgabat: Ylym, 1975, t. 2, k. 1, 43 s.

ähmiýet beren bolsalar, folklor ýordumlaryndan döredijilikli peýdalanan bolsalar, onda olaryň folklory toplandyklaryndan we öwrenendiklerinden habar berýär. Diýmek, geçmişdäki akyldar şaýrlary folkloryň ýitip gitmezligi üçin uly hyzmatlar bitiren, olary toplan we kitap sahypalarynda beýan eden folklory öwrenijiler hasaplap bileris.

Biziň köp sanly folklor dessanlarymyzyň «Rawylar andag rowaýat kylarlar, kim...» («Aýdyjylar şunuň ýaly gürrüň-rowaýat aýdýarlar...») diýlip başlanmagy folklor eserleriniň belli-belli adamlar tarapyndan ýörite aýdylandygyny görkezýär. Bularyň özi folklor eserlerine bolan garaýyşlaryň ilkinji gözbaşlarynyň halkyň özünden gaýgýandygy baradaky pikirimizi ýene bir gezek tassyklaýar.

Edebi-medeni taryhymyzdaky şu maglumatlar halk döredijilik eserlerine bolan garaýyşlaryň irki döwürlerden bäri bardygyny görkezýär. Elbetde, gürrüňi edilýän döwürde folklor ylmy esasyda, nazarýet taýdan öwrenilmeýär. Muny ol döwürden talap edip hem bolmaz. Ýöne folkloryň döräp, ösüp başlamagy bilen, onuň öwreniliş ýagdaýy hem halk arasynda özakymlaýyn görnüşde, käwagt käbir awtorlar tarapyndan ýörite görnüşde, käte haýal, käte işjeň ýagdaýda ýüze çykyp gelýändigini aýdyp bileris. Şonuň üçin türkmen folklorynyň öwreniliş taryhy barlag edilende bu ýagdaýy hasaba almak zerurdyr.

2. XIX asyrdaky daşary ýurtly alymlaryň, syýahatçylaryň türkmen halk döredijiligini toplamakdaky we öwrenmekdäki hyzmatlary

XIX asyrdan, hatda ondan öňki döwürlerden bäri dünýäniň alymlary türkmen halk döredijiligine üns berip gelipdirler. Dürli maksat, dürli sebäp bilen türkmen iline aýak basan daşary ýurtlular halk arasyndan eşiden, toplan eserlerini gymmatly ruhy baýlyk hökmünde kitaplarynda, ýol ýazgylarynda beýan edipdirler. Olara öz garaýyşlaryny siňdiripdirler, şeýlelikde, bu ugruda ilkinji ylmy barlaglar ýüze çykarylypdyr. Türkmen halk eserleri köp ýurtlarda asyl nusgada we dürli dillerde neşir edilmek bilen dünýä ýaýrapdyr.

Türkmen halk döredijiligine degişli ilkinji ýazgylaryň biri rus patyşa goşunynyň ofiseri Nikolaý Murawýowyň (1874-1866) «Путешествия в Туркмению и Хиву в 1819 и 1820 годах» diýen kitabyndaky türkmen halkynyň meşhur «Şasenem – Garyp» dessanynyň gysgaça mazmunydyr.¹ Bu kitap fransuz we nemes dillerine terjime edilýär² we türkmenleriň «Şasenem – Garyp» dessanynyň mazmuny XIX asyryň birinji ýarymynda бүтін Ýewropa mälum bolýar.

İňlis leýtenanty Aleksandr Bornusuň (1805-1841) 1834-nji ýylda iňlis dilinde Londanda neşir edilen, soňra 1848-nji ýylda rus diline terjime edilip, «Путешествие в Бухару» ady bilen Moskwada neşir edilen kitabynda hem türkmenleriň ýazuwly edebiýaty, halk döredijiligi barada az-kem maglumatlar we nusgalar berilýär. Kitapda Baýmuhammet we Duşkun atly şaýrlaryň «Teke

¹ Муравьев Н. Путешествия в Туркмению и Хиву в 1819 и 1820 годах. – Москва, 1822, ч. I, с.152-153.

² Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и Россия. Изд. 2-е. Л., 1925, с. 258.

türkmenleriniň kürtlere ýüzlenip aýdan aýdymy»¹, «Kürtleriň teke türkmenlere ýüzlenip aýdan aýdymy»² diýen şygrylar bilen birlikde, «Görogly» eposyndan hem bir aýdym getirilýär.³ Olaryň terjimesi berilýär. Ýöne onuň «Görogly» eposyndandygyny bilmändir, goşgynyň manysyna hem düşünmändir. Oňa at hakyndaky aýdym hökmünde düşnüpdur. Şol terjimäniň asyl nusgadan tutuş mazmunynyň ýoýluşyny D. Nuralyýew öz barlaglarynda anyk görkezýär we ol şygryň eposyň «Kempir» şahasynda Agaýunusyň dilinden aýdylýan «Bedew atly, demir donly Görogly» diýen aýdymdygyny aýdyp, deňeşdirme geçirip, aýdymyň asyl nusgasyny dikeldýär.⁴

Polýak gündogary öwreniji alymy we şahyry Aleksandr Hodzko-Boreýko (1804-1891) Russiýanyň Eýrandaky konsuly wezipesinde işlän ýyllarynda pars, Orta Aziýa, türkmen edebiýatyny öwrenmek, ýygnamak bilen meşgullanýar. Ol «Görogly» eposynyň bir nusgasyny, türkmen we başga-da birnäçe halklaryň meşhur şahyrlarynyň goşgularyny, aýdymalaryny ýazyp alypdyr. Şol materiallary esasynda onuň 1842-nji ýylda, Londanda, iňlis dilinde «Specimens of the popular poetry of Persiya» atly kitaby çap edilýär. A. Hodzkonyň bu kitabyň çykansoň, onuň «Görogly» eposyna degişli bölegi dessine nemes, fransuz dillerine terjime edilýär. 1856-njy ýylda epos S. S. Penn tarapyndan «Кер-оглы восточный поэт-наездик. Полное собрание его импровизаций и присовокуплением его биографии» ady bilen rus diline terjime edilip, Tibilside neşir edilýär.

A. Hodzko kitabyň başynda ýörite giriş makalasyny ýazypdyr. Alym onda epos, türkmenleriň legendar folklor gahrymany Görogly barada maglumatlary we öz garaýyşlaryny beýan edýär.⁵

Belli rus alymy Nikolaý Çernyšewskiý A. Hodzkonyň «Görogly» baradaky işi rus dilinde çykansoň, oňa syn ýazýar. Ol 1856-njy ýylda «Современник» žurnalynyň 10-njy sanynda çap edilýär. N. G. Çernyšewskiý Göroglyny milli gahryman we milli şahyr diýip atlandyrýar. Alym Göroglynyň goşgularynyň gymmaty hem çeperçiligi barada: «Onuň (Göroglynyň – N. S.) harby aýdymlaryna Gündogarda ýokary baha berilýär, ...goşgularynyň güýçli, täsirli dili, joşgunly labyzlylygy başga dile geçirip bolmajak bir tüýsli geňligi, ynamly sazlaşygy düzýär»⁶ diýip ýazýar.

«Görogly» eposy bilen gyzyklan, ondan käbir aýdymalary terjimede we asyl nusgada rus neşirlerinde çap eden rus alymlarynyň arasynda A. P. Arhipowyň we I. A. Bereziniň atlary hem bellidir. A. P. Arhipow 1846-njy ýylda Maňgýşlakdaky türkmenleriň arasynda bolanda galan täsirlerini, ýazgylaryny, toplan etnografik we folklor maglumatlaryny 1848-nji ýylda Sankt-Peterburgda çykýan «Известие Российский географическое общество» diýen neşiriň dördünji goýberilişinde

¹ Борнс А. Путешествие в Бухару. – Москва, 1848, ч. III, с. 166-167.

² Şol ýerde, с. 84-85.

³ Борнс А. Путешествие в Бухару. – Москва, 1848, ч. III, с. 84-85.

⁴ Nuralyýew D. Türkmen halk döredijiligine ýewropalylaryň garaýyşlary. // «Edebiýat we sungat» g., 1964, 14-njy mart.

⁵ Ходзько А. Кер-оглы восточный поэт-наездик. Полное собрание его импровизаций и присовокуплением его биографии (пер. с англ. С. С. Пенн). – Тифлис, 1856.

⁶ Чернышевский Н. Г. Полное собрание сочинений. Т. XVI (дополнительный). – Москва, 1953, с. 647.

çap etdiripdir. Şol ýerde alym «Görogly» eposyndan bagşylaryň aýdan bir aýdymyny sözme-söz terjime edip ýerleşdiripdir. Ol eposyň «Kempir» şahasyndan «Näbilsin» atly şygrydyr.¹

Gazan we Peterburg uniwersitetleriniň türki diller boýunça professory Ilya Nikolaýewiç Bereziniň (1818-1896) «Турецкая хрестоматия» diýen üç tomluk kitabyň 1862-nji ýylda Gazanda çykan ikinji tomunyň birinji goýberilişinde türkmen edebiýatyna degişli goşgularyň hem birnäçesi ýerleşdirilipdir. Onda birnäçe türkmen nusgawy şahyrlarynyň goşgulary bilen birlikde, «Görogly» eposyndan hem «Serdar gerek», «Çisgin olar», «Ýigide» we «Könlüm» atly dört şygry ýerleşdirilipdir.²

XIX asyrdaky Orta Aziýa halklarynyň, şonuň bilen birlikde türkmen halkynyň dili, taryhy, durmuşy we medeni dünýäsi barada düýpli barlaglar geçirenleriň biri wenger alymy Armeniý Wamberidir. Ol Eýrana we Orta Aziýa syýahat edende toplan maglumatlary esasynda «Путешествие по Средней Азии» atly kitabyny, başga-da onlarça ylmy-barlag häsiýetli işlerini ýazýar. Olarda türkmen edebiýatyna, halk döredijiligine degişli nusgalary, garaýuşlary, ylmy pikirleri görmek bolýar. Alym türkmenleriň çeper eserleri söýýändigini, ertekidir taryhy gürrüňleriň halk arasynda meşhurlygyny şeýle sözler bilen beýan edýär: «Agsamlaryna, esasan, gys günleri olar (türkmenler – N.S.) jadyly ertekileri, dürli taryhy gürrüňleri diňlemegi söýýärler, haçan-da bagşy Göroglyny, Aman mollany ýa-da olaryň mukaddes saýýan şahyry milli şahyry Magtymgulynyň aýdymalaryny aýdyp başlanda kanagatlanma has ýokary galýar».³

Türkmen halk döredijiliginiň käbir görnüşleri boýunça edilen işler hakynda gürrüň edilende görnükli rus alymy Nikolaý Petrowiç Ostroumowyň (1846-1930) ady aýratyn ýatlanylmağa mynasypdyr. Ol Daşkentde işleýän döwründe «Пословицы туземного населения Туркестанского края»⁴ diýen kitabyny çap edýär. Alym nakyllary özbekleriň, türkmenleriň, gazaklaryň, gyrgyzlaryň we beýleki halklaryň arasyndan toplapdyr. Olary milli taýdan tapawutlandyrmak, ýerli halkyň nakyllary diýmek bilen çäklenipdir. Şeýle bolansoň, kitapdaky nakyllar beýleki halklar bilen birlikde türkmen halkyna hem deň derejede degişlidir. N. P. Ostroumow bu işini soň hem dowam etdiripdir. 1891-nji ýyldaky «Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области» diýen neşiriň birinji tomunda öňki kitapdaky nakyllaryň dowamy berlipdir. Bu ýygynyň sözbaşynda hem alym nakyllary, halk döredijiligini toplamagyň usullary, terjime etmegiň meseleleri dogrusynda durýar.⁵

Görnükli gündogary öwreniji alym Wladimir Wasiliýewiç Bartold (1869-1930) XIX asyrdaky türkmenleriň «Gorkut ata» eposyny düýpli öwrenmek we çap etmek işiniň başyny başlaýar. 1893-nji ýylda Sankt-Peterburgda çykýan «Записки

¹ Nuralyýew D. Türkmen edebiýatynyň dostlary. – Aşgabat: Ýlym, 1977, 11 s.

² Березин И. А. Турецкая хрестоматия. – Казан, 1862, т. 2, вып. I, с. 89-90.

³ Вамберий А. Путешествие по Средней Азии. – Санкт-Петербург, тип. Ю. А. Бокрана, 1868, с.158.

⁴ Остроумов Н.П. Пословицы туземного населения Туркестанского края. – Ташкент, типо-литография С. И. И. Лахтина, 1888, с.1.

⁵ Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области. – Ташкент, 1891, т 1, с. 2.

Восточного отделения Императорского Русского археологического общества» atly neşiriň VIII tomunda alymyň «Китабы Коркуд» diýen işi berilýär. Onda «Борба богатыря с ангелом смерти» atly sözbaşy makala bilen eposyň «Döwhä goja ogly Däli Domrul boýuny beýan eder» diýen boýunyň asyl nusgasy we onuň rusça terjimesi ýerleşdirilýär. Awtor sözbaşyda diňe agzalan boý barada gürrüň etmän, tutuş epos barada birnäçe meselelere degip geçýär. Eposyň üstünde baý deliller, çuňňur pikirler bilen töwerekleýin barlag geçirip, gürrüňini şeýle jemleýär: «Hezire çenli kiçi aziýalylaryň ähli täze dörän, halka ýaýran garakçylykly (?) (biziň pikirimizçe, «gahrymançylykly» bolmaly – N. S.) aýdymalary (dessanlary) çeperçilik derejesi we ahlak arassalygy boýunça... «Gorkuda» deňeşdirgisiz durýar»¹.

W.W. Bartoldyň bu işine seslenme hökmünde şol döwürde Aşgabatda işleýän alym A.G. Tumanskiýniň (1861-1920) «По поводу «Китабы Коркут» atly makalasy ilki Aşgabatda², soň Sankt-Peterburgda³ çap edilýär. W. W. Bartold bilen H. G. Tumanskiý «Gorkut ata» eposy barada maglumat berýän şahsy hatlar hem alşypdyrlar. W. W. Bartold soň «Коркут» atly başga bir makalasynda⁴ A. G. Tumanskiýniň özune iberen «Gorkudyň gabryny gasma» diýen nakyl bilen bagly rowaýatyň mazmunyny getirýär.

W. W. Bartold eposyň üstünde işlemegini dowam edip, onun birnäçe boýuny rus diline terjime edýär. «Derse han ogly Bugaç han boýuny beýan eder»⁵, «Salыр Gazanyň ewi ýygmalandygy boýuny beýan eder»⁶, «Baýburanyň ogly Bamsibirek boýuny beýan eder»⁷ diýen eposyň aýry-aýry boýlarynyň terjimesi ady görkezlen neşiriň dürli ýyllardaky sanlarynda çap edilýär.

W. W. Bartold eposyň ähli boýlaryny 1925-nji ýylda terjime edip tamamlýar. «Gorkut ata» boýunça ylmy-barlaglaryna degişli ilkinji makalalarynyň esasynda «Турецкий эпос и Кавказ» atly jemleýji ylmy işini ýazýar. Gözbaşyny XIX asyrdan alyp gaýdan alymyň bu ugurdaky zähmetleri «Книга моего деда Коркута»⁸ atly kitapda jemlendi. Bu işler «Gorkut ata» eposynyň öwrenilişiniň taryhynda hiç wagt ähmiýetini ýitirmeýän öçmejek sahypalarydyr.

XIX asyr boýunça türkmen folklorynyň toplanyşy we öwrenilişi babatda garalyp geçilen şu maglumatlar, nusgalar, ylmy garaýyşlar türkmen folkloryny öwrenişiň ilkinji ädimleridir.

¹ Записки Восточного отделения Императорского Русского археологического общества. – Санкт-Петербург, 1893, т. VIII, вып. III-IV, с. 207.

² Закаспийское обозрение. 1885, 12 январь.

³ Записки..., 1896, т. XI, вып. I-II, с. 269-272.

⁴ Записки..., 1896, т. IX, вып. I-II, с. 272-273.

⁵ Записки..., 1899, т. XI, с. 175-193.

⁶ Записки..., 1900, т. XII, с. 37-59.

⁷ Записки..., 1904, т. XV, с. 1-38.

⁸ Книга моего деда Коркута. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1962, с. 11-120.

3. XX asyryň başlarynda türkmen halk döredijiliginiň toplanyşy we öwrenilişi

XIX asyryň ahyrynda Türkmenistan Russiýa birikdirilenden soň, rus patyşa häkimeti ýurtda öz agalygyny berkitmek üçin ölkäni hemmetaraplaýyn öwrenmek işini ýaýbaňlandyrýar. Russiýanyň ylmy merkezlerinde taýýarlanan gündogary öwreniji alymlaryň, ofiserlerdir çinownikleriň, mugallymlardyr beýleki hünärdäki adamlaryň uly topary Türkmenistana gelip işläp başlaýarlar. Ýurtda ýerli rus mekdeplerini, ylmy kružoklary açmak işleri amala aşyrylýar. Ýerli rus mekdepleri üçin okuw kitaplaryny, gazetdir beýleki neşirleri çap etmek ýola goýulýar.

Rus alymlary ölkäni öwreniş işleriniň çäklerinde türkmen halk döredijiligini toplamak, olary çap etmek, öwrenmek işlerini hem alyp barýarlar. Şolaryň täsiri bilen bu işe ýerli höwesjeňler, ilkinji türkmen aň-bilim ýaýradyjylary hem goşulýarlar.

XX asyryň başlaryndaky türkmen halk döredijiligine degişli işleriň arasynda Sadykbek Agabekowyň (1866-1944) işi aýratyn ýatlanylмага degişlidir. S. Agabekow Türkmenistanda işläň döwründe ýerli halkyň diline, halk döredijiligine üns berýär. Onuň bu ugurdaky zähmeti «Учебник тюркменского наречия с приложением сборника пословиц и поговорок тюркмен Закаспийской области» diýen işinde öz beýanyny tapýar. Bu dil öwrenýänler üçin okuw kitaby bolsa-da, onuň ahyrynda türkmen nakyllarynyň we atalar sözüniň iki ýüze golaýy ilki arap hatynda türkmençe, soň rusça berlipdir. Awtor nakyllary dil öwrenmek okuwy üçin material hökmünde ýerleşdirenem bolsa, olaryň mazmuny boýunça halk parasadyny obrazly görnüşde beýan edýändigini bilen gyzyklydygyny ýazýar.¹

Şol döwürde Stawropol ülkesinde ýaşaýan türkmenleriň hem halk döredijiligi barada käbir işler edilipdir. Tiflisde çykýan «Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа» diýen neşiriň 1908-nji ýyldaky goýberilişinde stawropolly türkmenler barada maglumat berýän materiallar bar. Şol neşiriň birinji bölümünde A. Wolodiniň «Трухменская степ и трухмены», ikinji bölümünde «Из туркменской народной поэзии» atly işleri ýerleşdirilipdir. Olaryň ilkinjisinde awtor türkmen ülkesi, türkmenleriň taryhy, durmuşy, medeniýeti we beýleki taraplary barada giň maglumatlar berýär. Beýlekide bolsa, awtoryň toplan aýdymalarynyň, nakyllarynyň we matallarynyň birnäçesi asyl nusgada we rusça terjimesinde berlipdir².

S. W. Farworowskiň «Трухмены (туркмены) Ставропольско губернии» diýen kitabynda türkmenleriň ruhy medeniýeti, edebi folklor mirasy barada hem maglumatlar berilýär. Awtor sözbaşyda halkyň toý, ýas, baýramçylyk dessurlaryny, adatlaryny erteklerini, nakyllaryny, ynançlaryny, halk tebigçiligini, gadymy kosmogonik rowaýatlaryny we beýlekileri entek giç dälkä ýazyp almagyň

¹ Агабеков С. Учебник тюркменского наречия с приложением сборника пословиц и поговорок тюркмен Закаспийской области. – Асхабад, 1904, с. 3.

² Володин А. Трухменская степ и трухмены. Из туркменской народной поэзии. // Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. – Тифлис, 1908, отд. 1, с. 1-98. Отд. 2, с. 49-57.

zerurdygyny belleýär¹. Mundan başga-da, ol «Из фольклора Северного Кавказа»² diýen kitapçany hem çap etdiripdir. Onda käbir türkmen ertekleriniň tekstleri berlipdir.

XX başlarynda türkmenleriň durmuşy, medeniýeti bilen ruslardan başga-da beýleki ýewropoly alymlar hem gyzyklanypdyrlar. Nemes alymy Rihard Karutsyň 1911-nji ýylda Leýpsigde nemes dilinde çykan kitaby soňra «Среди киргизов и туркменов на Мангышлака» diýen at bilen Sankt-Peterburgda rus diline terjime edilip çykarylýar. Onda «Samsyk möjek hakynda taryh» diýen basnýa, «Ýalançy we baý hakynda taryh» diýen gülkili kyssajyk, Hoja Nasreddine degişli üç anekdot we «Müň bir gijäniň» ýordumlary bilen bagly baş sany erteki berilýär.³

1913-nji ýylda Türküstana syýahat eden W. N. Gartaweldiň «Среди сыпучих песков и отрубленных голов» atly ýol ýazgylar kitabynda «Gökdepäniň alnyşy hakyndaky aýdym» ýerleşdirilipdir⁴. Ony gypjakly Annak molladan ýazyp alyp, terjimeçilere rus diline geçirdipdir. Kitabyň «Tekelerde halylylar, aýdymlylar we ertekiler» diýen bölümünde türkmenleriň aýdymlara, ertekilere bolan söýgüsi, olaryň durmuşdaky orny barada pikir aýdylýar⁵. Awtor «Nar agajy», «Dosmuhammet we Bibi», «Gül – Seýdah», «Garyp – Şasenem», «Aýjemal» ýaly halk aýdymlyary ýazyp alypdyr. Awtor «Ýadur han» («Eşege öwrülen han») atly ertekiniň mazmunyny beýan edýär. Şular bilen birlikde aýdymlylar barada-da, ertekiler barada-da käbir ylmy pikirleri ýöredýär⁶.

XX asyryň başlarynda türkmen halk döredijiligini toplamakda, çap etmekde we halk arasynda oňa bolan garaýyşlary döretmekde Aşgabatda türkmen we pars dillerinde çap edilen ilkinji türkmen gazetini bolan «Закаспийская туземная газета» atly gazetiniň hyzmaty uly bolýar (gazetiniň türkmen bölüminiň ady rusça atlandyrylypdyr). Gazetiniň neşir edilen 1914-1917-nji ýyllardaky sanlarynyň haýsysyny alsaň-da, nusgawy edebiýatyň, halk döredijiliginiň meselelerine bagyşlanan makalalary, olardan nusgalary görmek bolýar. Gazetiniň işjeň habarçylaryndan biri Alyşbeg Aliýew «Sowallara jogap» diýen makalasynda okyjylara halk arasyndaky gürrüňleri gazete ýazyp ibermeklerini haýyş edýär: «... her kesde nätüýsli gürrüň bar bolsa, şu Aşgabatda basylyp çykýan türkmen gazetiniň adresine, ýagny basylýan jaýyna hem ýazyp gönderseler, bir wagtdan soň olardan hem bir türkmenlerimize ýagşy bir ýadygärlik galjakdyr. Gadymkylardan galmadyk nagl ýok»⁷. Gazetiniň başga bir sanynda okyjylara şeýle ýüzlenme bar: «Hemme türkmenlere biz sizden towakga edýäris, siz bize mesele taryhy gürrüňler, edebi we folklor eserleri – N.S.) ýazyp iberseňiz, ol meseleleri hem biz basmahanada basdysak, ol meseleler ýüz ýyldan hem aramyzdan ýitjek däl. Köne

¹ Фарфоровский С. В. Тухмены (туркмены) Ставропольско губернии. – Казан, 1911, с.5

² Фарфоровский С. В. Из фольклора Северного Кавказа. – 1914.

³ Карутц. Р. Среди киргизов и туркменов на Мангышлака (перевод Е. Петри). – Санкт-Петербург (senesi görkezilmändir), с.173-174.

⁴ Гартавельд В. Н. Среди сыпучих песков и отрубленных голов (путевые очерки Туркестана. 1913). – Москва, 1914, с. 31.

⁵ Şol ýerde, с. 71.

⁶ Şol ýerde, с.74-78.

⁷ «Закаспийская туземная газета», 1915, 27 январь.

adamlardan alnyp galynmasa, onda ol meseleler aramyzdan ýitjek.»¹ Halk eserleriniň toplanyp, gazetde çap edilse, uly ähmiýetiniň boljakdygyny düşündirýän şeýle çykyşlar öz netijesini beripdir. Hatly-sowatly türkmenler halk arsynda aýdylýan taryhy gürrüňleri, ertekileri, rowaýatlary, dessanlardan bölekleri, şorta sözleri, şygylary, nakyllary, matallary we beýleki görnüşdäki halk döredijilik eserlerini ýazyp gazete iberipdirler. Gazet ýerli awtorlaryň uly toparyny halk eserlerini toplamaga höweslendirmekde, öz daşyna jebisleşdirmekde we olaryň ýazyp iberen folklor eserlerini çap etmekde bahasyna ýetip bolmajak hyzmatlary bitirýär.

1914-1917-nji ýyllarda Aşgabatda işläň «Закаспийского кружок любителей археологии и истории» atly ylmy jemgyýet hem ylmyň birnäçe ugurlary bilen birlikde türkmen halk döredijiligini öwrenmekde belli bir işleri edýär. Bu ylmy jemgiýetiň özüniň ýörite neşiri bolup, onda agzalaryň ylmy habarlary, doklady çap edilýär. Olaryň biri F. A. Mihaýlowyň türkmenleriň taryhyna degişli işidir. Onda türkmenleriň Nedir şa döwründäki durmuşy, meşhur serkerde Keýmir kör barada gürrüň edilýär.² Awtor ony ýerli halkyň hekaýatlary esasynda ýazypdyr. A. Alyýewiň «Zakaspíý oblastynyň geçmiş durmuşyndan» diýen işinde hem gyzykly maglumatlar berilýär. Ol «türkmen» adynyň gelip çykyşy barada pikir ýöredip, bu barada ýaşululardan eşiden rowaýatyny getirýär.³ Kružogyň neşirinde Hojaly Molla Myratberdi oglunyň «Zakaspíý oblastynyň türkmenleriniň taryhyndan» diýen makalasy hem çap edilipdir. Ony I. A. Belýaýew rus diline terjime edipdir. Terjimäniň yzynda arap ýazuwyndaky türkmençe nusgasy hem ýerleşdirilipdir. Işde taryhy maglumatlar köp bolsa-da, onuň beýan edilişinde folklorçylyk äheň güýçli. Awtoryň beýan edýän wakalary halk gürrüňlerine esaslanypdyr. Aýratynam, onda Keýmir kör toplumly hekaýatlar agdyklyk edýär.⁴ Kružogyň türkmen halk döredijiligi babatda bitiren hyzmatlarynyň arasynda I. A. Belýaýewiň ýaremezan aýdymalary baradaky etnografik oçerki has ähmiýetlidir. Onda ýaremezanlar barada ylmy işler bilen olardan nusgalar hem berilýär. Şeýlelikde, Zakaspi kružogy türkmen folklorynyň şol döwürdäki toplanýşynda we öwrenişinde möhüm orny eýeledi diýip hasaplamak bolar.

XX asyryň başlarynda birnäçe awtorlaryň işlerindäki we dürli neşirlerdäki türkmen döredijiligine dahyly bolan materiallar folklora bolan belli bir garaýyşlaryň kemala gelip başlandygyny, munda toplaýjylyk işiniň esasy orunda bolandygyny görkezýär. Şunuň bilen birlikde I. A. Belýaýew, A.N. Samoýlowiç ýaly belli alymlar türkmen folklorynyň meseleleri barada has giň ylmy nazary barlaglary alyp bardylar.

I. A. Belýaýewiň türkmen folkloryndan toplan materiallary, käbir ylmy häsiýetli işleri okuw kitaplarynda, gazet sahypalarynda, ylmy kružogyň neşirlerinde jemlenýär. Aлым «Русско-туркменский словарь» kitabynyň

¹ «Закаспийская туземная газета», 1915, 13 октябрь.

² Протоколы заседаний и сообщения членов Закаспийского кружка любителей археологии и истории Востока. Вып. I (1914-1915). – Асхабад, 1915.

³ Протоколы... Вып. 2 (1915-1916). – Асхабад, 1916.

⁴ Протоколы... Вып. 2 (1915-1916). – Асхабад, 1916.

sözbaşysynda sözlügi taýýarlamak üçin türkmen ertekilerinden, aýdymlaryndan, nakyllaryndan we meşhur şahyrlaryň goşgularyndan peýdalanandygyny aýdyp geçýär.¹ Sözlükde iki ýüz töweregi türkmen nakyllary we obrazly aňlatmalary getirilipdir. Alymyň «Грамматика туркменского языка» atly okuw kitabynda hem türkmen halk döredijiligidinden nusgalar ýerleşdirilipdir. Awtor öň olaryň hiç ýerde çap edilmändigini belleýär.² Kitapda ýigrimi töweregi nakyl ulanylypdyr. Mundan başga-da «Buz üstünde tozan arama», «Üç sany ogry şanyňa nakyldyr» we «Mekir aýaz» atly ertekiler ýerleşdirilipdir. Halk döredijiligine degişli «Түркменлер чаыу içýär» diýen material özüniň gyzyklylygy bilen tapawutlanýar. Alymyň Zakaspi kružogynyň neşirinde çap edilen «Туркменские колядные песни» diýen işinde mukaddes oraza aýy we bu aý bilen baglanyşykly dăp-dessurlaryň, aýdymlaryň beýany barada gürrüň edilýär. Ýaremezan aýdymlary bilen bagly dessuryň geçişini beletlik bilen suratlandyrýar. Büzmeýin obasyndan toplan sekiz bent ýaremezanyny türkmençe we onuň rus diline ussatlyk bilen eden terjimesini getirýär.³ I.A. Belýaýewiň bu işi çap bolup çykansoň, bada-bat jemgiýetçiligiň, alymlaryň ünsüni özüne çekýär. Gazetlerde işiň ähmiýetini beýan edýän makalalar çap edilýär⁴.

Görnükli gündogarşynas, türkmen edebiýatyny öwrenmekde ägirt uly işler bitiren A.N. Samoýlowiç XX asyryň başlarynda Türkmenistanda birnäçe gezek ylmy saparda bolup, türkmen halkynyň edebi we folklor mirasyndan baý maglumatlar toplaýar. Gürrüňi edilýän döwre çenli gündogary öwrenijileriň hiç biri-de A.N. Samoýlowiç ýaly türkmen halk döredijiliginiň materiallaryny köp toplamandy, onuň ylmy-nazarýet meselelerine içgin aralaşmandy. Ol türkmen folklorynyň hemme görnüşlerinde diýen ýaly öz barlaglarynyň yzyny goýdy.

A. N. Samoýlowiçiň turkmen folklorý boýunça aýratyn işleriniň biri «Загадки Закаспийских туркменов в русском переводе» atly işidir. Bu işde alym özüniň 1902-1906-njy ýyllarda Türkmenistanda bolanda Ahaldan, Marydan, Çelekenden toplan matallaryny ýerleşdiripdir. Olary beýleki türki halklaryň matallary bilen deňeşdiripdir.⁵

A. N. Samoýlowiçiň «Хивинский рассказ про Аннамурат бабу»,⁶ «Pişik efsanasy»,⁷ «Три туркменских саказки в русском переводе»,⁸ «Краткая опись среднеазиатского-турецких сказок и сказаний»,⁹ «Сказка «Сорок небылиц» по туркменскому, узбекскому и киргизскому вариантам»¹⁰ ýaly işleri türkmen ertekilerine degişlidir. Alym bu işlerde türkmenleriň arasynda bolanda ýazyp alan ertekilerini rus diline terjime edip beripdir. Olaryň käbirlerine gysgajyk giriş

¹ Беляев И. А. Русско-туркменский словарь. – Асхабад, 1913, с.2.

² Беляев И. А. Грамматика туркменского языка. – Асхабад, 1915, с. 3.

³ Протоколы... Вып. 1. – Асхабад, 1915.

⁴ «Асхабад», 1915, 10 сентябрь; «Туркестанские ведомости», 1916, 31 март.

⁵ Живая старина, 1909, вып. II-III, с.33.

⁶ Живая старина, 1908, вып. IV, с. 490-494.

⁷ Живая старина, 1910, вып. I-II, с. 121-128.

⁸ Кафманский сборник – Москва, 1910, с.118-128.

⁹ Живая старина, 1912, вып. II-IV, с. 533-537.

¹⁰ Живая старина, 1912 вып. II-IV, с. 477-484.

sözünü berip, çap edilýän erteki barada öz garaýyşlaryny, niredede, haçan we kimden ýazyp alandygyny beýan edipdir. Ertekileriň käbirleriniň üstünde bolsa, ýörite ylmy-barlaglar geçiripdir.

A.N. Samoýlowiçiň rowaýatlar we halk gürrüňleri boýunça toplan materiallary hem az bolmandyr. «Из хивинских сказаний о животных»¹ diýen işinde garlawajyň adamy ýylandan halas edişi baradaky belli rowaýat berilýär. Mundan başga-da Ybraýym Halyl bilen bagly täsin rowaýat hem şu işde getirilipdir. Daşkentde neşir edilýän «Средняя Азия» atly edebi-taryhy neşirde hem «Пальван ата и грешница», «Как Мулла-Гаиб спась музыку и поэзию» diýen rowaýatlary ýerleşdiripdir².

Alymyň «Легенда о Коркуд и Кор-оглы» diýen işinde türkmen eposlarynyň gahrymanlary hakynda gürrüň edilýär.³ Bu işdäki pikirler Abulgazynyň «Türkmenleriň şejeresi» eseri esasynda ýöredilýär. Ýöne alymyň garaýyşlary entek bu eposlar barada barlaglaryň doly ýüze çykmadyk halatyndaky ilkinji çaklamalardyr.

«Туркменский заговоры»⁴ atly işiň sözbaşysynda alym dogra sanawaçlarynyň halk döredijiliginde, yrymlarynda tutýan orny, nähili ýagdaýda haçan okalýandygyny beýan edýär. Üç sany sanawajy türkmençe we rusça ýerleşdiripdir.

Alymyň türkmen nakyllary boýunça eden işleri çap edilmän, şahsy arhiwinde galypdyr. Ol türkmen nakyllarynyň 200-ýe golaýyny toplamdyr. A.N. Samoýlowiçiň ylmy arhiwini öwrenen alym D. Nuralyýew bu barada gymmatly maglumatlary berýär⁵.

A.N. Samoýlowiçiň entek türkmen halk döredijiliginden materiallaryň doly toplanmadyk wagtynda bu ugurda alyp baran işleri, olaryň üstünde geçiren düýpli ylmy barlaglary şol döwür üçin uly ähmiýete eýedi. Hut şonuň üçin A.N. Samoýlowiçiň işleri türkmen halk döredijiligini öwreniş taryhynda aýratyn orunda durýar.

Tutuşlygyna alanyň XX asyryň 20-nji ýyllaryna çenli türkmen halk döredijiligine dahylly toplaýjylyk, neşir, ylmy barlag işleriniň ähmiýeti uly bolup, olar soňky ýyllarda türkmen halk döredijiligi boýunça ýörite ylmyň döremegine esas boldy.

¹ Живая старина, 1910, вып. III, с. 271-274.

² Средняя Азия, кн. VII. – Ташкент, 1910, с.81-87.

³ Записки Восточного отделения Императорского Русского археологического общества. – Санкт-Петербург, 1910, т. XIX, вып. IV, с. 4-5.

⁴ Живая старина, 1912 вып. II-IV, с. 117-124.

⁵ Nuralyýew D. Akademik A. N. Samoýlowiç türkmen edebiyaty hakynda. – Aşgabat: Ýlym, 1971, 18-19 s.

4. XX asyryň 20-30-njy ýyllarynda türkmen halk döredijiliginiň toplanylyşy we öwrenilişi

Türkmen halk döredijilik eserlerini guramaçylykly ýagdaýda toplamak, ony ylmy jähetden öwrenmek, sözüň doly manysynda, XX asyryň 20-nji ýyllarynda başlandy. Elbetde, bu ýagdaý döwrüň durmuşy-taryhy, syýasy şertleri bilen bagly boldy. Şol döwürde Türkmenistanyň, türkmen halkynyň durmuşynda bolup geçen taryhy wakalar syýasy, durmuş, ykdysady ugurlarda bolşy ýaly, jemgyýetiň ruhy-medeni gurşawynda hem düýpli özgerişlikleriň ýüze çykmagyna getirdi. Türkmenistanda sowet hökümetiniň döredilmegi bilen, ýurtda sosializm gurluşygy başlanýar. Sosializm gurluşygyň esasy şertleriniň biri bolsa, medeni öwrülişigi amala aşyrmakdy. Medeni öwrülişigiň çäklerinde sowatsyzlygy ýok etmek wezipesi goýulýar. Mekdepler üçin mugallymlar, medeniýetiň dürli pudaklarynda, ylymda, işläp biljek taýarlykly işgärler ýetişdirilip ugralýar. Russiýanyň ylmy merkezlerinden rus we beýleki halklardan bolan hünärmenler Türkmenistana gelip işläp başlaýarlar. Okuw kitaplary, gollanmalar we beýleki häsiýetdäki kitaplar çap edilip ugralýar. 1925-nji ýylda Türkmen döwlet neşirýaty açylýar. Birnäçe gazet-žurnallar neşir edilip başlanýar. Olarda ýurduň syýasy-jemgiýetçilik, halk hojalyk meselelerine degişli materiallar bilen birlikde, dil, edebi miras, döp-dessur, sungat, taryh ýaly ruhy baýlyga degişli bolan işler hem çap edilýär. Olaryň arasynda türkmen halkynyň folklor mirasyna, oňa bolan garaýyşlara, folkloryň toplanyşyna we öwrenilişine degişli hem birgiden materiallar bar.

Halk döredijiligi toplamaklyga we öwrenmeklige döwlet derejesinde üns berlip başlanýar. Sebäbi türkmen edebi dilini emele getirmekde, halkyň taryhyny, döp-dessuryny, dünýägaraýşyny öwrenmekde halk döredijilik eserleri çeşme bolup durýar. Şeýle bolansoň, halk döredijiligini toplamak we öwrenmek işi türkmen dilini, taryhyny, etnografiýasyny, edebiýatyny, sungatyny öwrenmek hem bu ugurlardan material ýygnamak işi bilen ugurdaş alnyp barylýardy. Türkmenistanda ilkinji ylmy edaralaryň döredilmegi bu işiň ilerlemegine şert bolýar. 1924-nji ýylda Halk magaryf komissarlygynyň ýanynda Döwlet alymlar geňeşi we Döwlet muzeýiniň ýanynda Ülkäni öwreniş jemgiýeti, 1925-nji ýylda Türkmen ylmy barlag instituty döredilýär. 1927-nji ýylyň ahyrynda bu üç sany ylmy edara birikdirilip Türkmen medeniýeti instituty döredilýär we ol ýurduň ýeke-täk ylmy merkezine öwrülýär.¹ Institutyň birnäçe bölümleri bilen birlikde taryh, etnografiýa, dil, edebiýat, sungat bölümlerinde halk döredijiligini toplamak, neşir etmek we öwrenmek işleri alnyp barylýar. Dil we edebiýat bölümi türkmen diliniň sözlügi üçin dil materiallaryny, halk döredijiliginiň erteki, nakyl, atalar sözi, läleler ýaly nusgalaryny, nusgawy edebiýatdan nusgalary ýygnamak bilen meşgullanýar. Ýerlere ylmy saparlar guralyp, institutyň işgärleri baran ýerlerinde özlere materiallar iberip biljek habarçy toparlaryny döredýärler. Institut öz işgärleriniň we habarçylarynyň güýji bilen materiallaryň uly toplumyny ýygnaýar.

¹ Абдалов О., Аннаклычев А., Бердыгылызов М. Культура Туркменской ССР за 25 лет. – Ашгабат: Туркменгосиздат, 1950, с. 63.

Şeýlelikde, 20-nji ýyllarda Türkmenistanda täze okuw jaýlarynyň, neşirýatyň, metbugatyň, ylmy edaralaryň döredilmegi, olarda işläp biljek hünärmenleriň ýurdumyza gelmegi we ýerli hünärmenleriň ýetişip ugramagy türkmen halk döredijilik eserlerini toplamak, öwrenmek we neşir etmek işine şertler döredýär.

Şu döwürde halk döredijiliginiň käbir görnüşlerinden ýygyndylar neşir edilip ugralýar. Muňa Muhammet Geldiýewiň 1925-nji ýylda neşir edilen «Makal we matallar ýygyndysy» (babalar sözi), Alyşbeg Alyýewiň «Ertekiler» kitaplary degişlidir. M. Geldiýewiň kitabynda nakyllaryň 500 töweregi, matallaryň 50 töwregi ýerleşdirilipdir. Alym nakyllary 48 sany tematik topara bölüp beripdir. Çapa taýýarlaýjy sözbaşyda ýygyndyny «Müň-de bir makal» ady bilen çap etmegi niýet edinendigini, ýöne çaphahanyň mümkinçiligine görä, bu niýetiniň başa barmandygyny ýazýar.¹ Şundan görnüşi ýaly, M. Geldiýewiň elinde şol wagt nakyllaryň uly toplumynyň jemlenendigini bilmek bolýar. A. Alyýewiň toplan «Ertekiler» ýygyndysynda bolsa 10 sany erteki berlipdir.

Türkmen edebiýatyny öwrenmekde uly işler bitiren Abdylhekim Gulmuhammedow (1879-1931) 1927-nji ýylda «Saýatly – Hemra» dessanyňy çap etdirýär. «Saýat ile Hemra destany, türkmen milletiň XV asyrdaky ahwallaryny aňladýan destanlardan» atly bu kitapda alymyň düýpli ylmy sözbaşysy ýerleşdirilipdir. Onda türkmen halkynyň taryhy, edebi mirasy barada umumy barlaglar bilen birlikde «Saýatly – Hemra» dessanyň dörän döwri, ýordumlary, gahrymanlary barada gürrüň edilýär. Alym bu dessanyň geljekde türkmen edebiýatyny öwrenijiler üçin material bolmak bilen birlikde, türkmen edebiýatyna kembaha garaýanlara jogap hem boljakdygyny belleýär². A. Gulmuhammedowyň 1931-nji ýylda neşir edilen «Материалы по Средне-Азиатским литературный памятникам» diýen işinde alymyň özüniň halk arasyndan toplan köpsanly golýazmalary hakynda maglumat berilýär. Şolaryň arasynda «Saýatly – Hemra», «Hüýrlukga – Hemra», «Şasenem – Garyp», «Görogly» ýaly halk dessanlaryň golýazmalary hem gabat gelýär.

20-nji ýyllardan başlap, türkmen dil biliminiň ösmegine uly goşant goşan alym Aleksandr Petrowiç Poseluýewskiý (1894-1948) türkmen halk döredijiliginiň ylmy hem amaly meselerine bagyşlanan işleriň hem birnäçesini döretdi. Onuň «Стихотворный ритм гокленских народных песен» (1928) atly kitaby halk döredijiliginiň läle görnüşi boýunça ilkinji we doly görnüşli ýerine ýetirilen ylmy işdir.

A.P. Poseluýewskiniň halk döredijiligine degişli köp sanly makalalaryň ilkinjisi «Песни туркменских женщин»³ atly makaladyr. Onda alymlar tarapyndan ýygynalan aýdymlar hakynda durulýar. Türkmen gelin-gyzlary tarapyndan ýerine ýetirilýän hüwdüleri, läleleri toplamagyň meseleleri hakda gürrüň edilýär.

¹ Geldiýew M. Makal we matallar ýygyndysy (babalar sözi) – Poltorask: Türkmenistan döwlet neşirýaty, 1925, 1 s.

² Saýat we Hemra destany. Türkmen milletiň XV asyrdaky ahwallaryny aňladýan dessanlardan Polterasskiý: Türkmen döwlet neşir – 1927, 16 s.

³ г. «Туркменская искра», 1926, 31 март.

«Собирание туркменского фольклора»¹ diýen makalasýnda alym halk döredijiligini toplamagyň ähmiýetini açyp görkezýär. Bu işiň halkyň dilini, taryhyny, dāp-dessuryny öwrenmekdäki, milli medeniýeti ösdürmekdäki ornuny kesgitleýär. Halk döredijiliginiň görnüşleri, olary halk arasyndan ýygnamagyň, ýazyp almagyň ýollary hakynda gürrüň edýär.

A.P. Poseluýewskiý halk döredijiligini il içinden ýygnamagyň guramaçysy bolýar. Ol 1927-1932-nji ýyllar aralygynda Türkmenistanyň dürli etraplaryna gurlan sekiz ekspedisiýa gatnaşýar, olaryň birnäçesine ýolbaşçylyk edýär. Şol döwür onuň halk döredijiligi boýunça toplan materiallary esasynda ýazan «Лингвистическая экспедиция ГУС-а»², «На забытом участке культурного фронта»³, «Dil-edebiýat ugrunda «Türkmenkultuň» eden işleri»⁴, «Опыт коллективной работы»⁵ ýaly birnäçe makalalary metbugatda yzygiderli çap edilýär.

Alym Türkmenistanda halk döredijilik işleriniň meseleleri dogrusynda şol wagtky respublikanyň çäginde daşarky merkezi ylmy neşirlerde çykyş edip durýar. Muňa onuň «Советский фольклор» atly tutumly neşirde ýerleşdirilen «Фольклорная архив Туркменского государственного научно-исследовательского института»⁶ diýen işi we beýlekiler mysaldyr.

Alym «Türkmen folkloryny derňäp öwreniş»⁷ diýen makalasýnda türkmen halk döredijiliginiň öwreniliş taryhy barada ilkinji maglumatlar berdi. «Туркменское народное творчество»⁸ atly makalasýnda bolsa, halk döredijilik eserleriniň mazmuny, formasy, çeperçiligi, žanr aýratynlyklary, olaryň döreýş döwürleri barada ilkinji derňewler geçirdi.

Alymyň bütin folklor mirasy, onuň folklor baradaky ylmy-nazary pikirleri şu güne çenli folklor öwrenijiler üçin mekdep bolmagynda galýar. Şonuň üçin halk döredijiliginiň öwreniliş taryhy hakynda gürrüň edilende alymyň bu ugurdaky işleri mynasyp orunda goýulmalydyr.

20-30-njy ýyllarda halk döredijiligine degişli birnäçe awtorlaryň makalalary gazet-žurnallarda çap edilýär. O. Sandronyň «О чем поёт туркменка?»⁹, A. Oblonskiniň «От богатырских сказаний к песням Октября»¹⁰, W. Tihonowičiň «Идеология и быть»¹¹, Ş.Kurbanow bilen G.Karpowyň «Устное народное творчество туркмен»¹², O.Täçnazarowyň «Türkmen şura edebiýaty we dil bilen aýdylýan halk edebiýaty»¹³, A.Ahundow Gürgenli bilen R. Alyýewiň «Türkmen

¹ ж. «Туркменоведение», 1927, №2.

² ж. «Туркменоведение», 1928, №2.

³ ж. «Туркменоведение», 1930, №6-7.

⁴ «Türkmen medeniýeti» ž., 1930, №3.

⁵ ж. «Туркменоведение», 1931, №3-4.

⁶ ж. «Советский фольклор», 1935, №2-3.

⁷ «Turkmenistan şura edebiýaty» ž., 1934, №3.

⁸ «Sowet edebiýaty» ž., 1944, №1-2.

⁹ г. «Туркменская искра», 1928, 8 март.

¹⁰ ж. «Туркменоведение», №1930, № 10-12.

¹¹ ж. «Туркменоведение», 1930, № 6-7.

¹² ж. «Туркменоведение», 1931, № 7-9.

¹³ «Türkmenistan şura edebiýaty» ž., 1934, №1-2.

folklorý we onuň hilleri»¹, H.Çaryýewiň «Folklorý ýürekliлик bilen öwreneliň»², A. A. Kekilowyň «Ýazyjy we folklor»,³ Ş.Batyrowyň «Bagşy halkyň aýdymçysydyr»⁴, «Türkmenistanyň halk döredijiligi»⁵, E.Jumaýewiň «Sungat we halk döredijiligi»⁶, R. Seýidowyň «Folklor we onuň ähmiýeti»⁷, M. A. Sakaliniň «Sowet Türkmenistanyň halk döredijiligi»⁸ ýaly onlarça makalalar ýörite halk döredijiliginiň meselelerine bagyşlanyp ýazylypdyr. Türkmen halk döredijiligi hakyndaky birnäçe makalalar Türkmenistandan daşarda, şol wagtky umumysoýuz neşirlerde hem çap edilipdir. Olardan O. I. Şaskaýanyň «Мотивы женской доли в туркменской лирике»⁹, «Туркменская колыбельные песни в связи с бытом и религиозными верованиями»¹⁰, A. Fadeýewiň «Туркмения»¹¹, P. Skosyrewyň «Устная литература Туркмении»¹² ýaly işlerini görkezmek bolar. Elbetde, olaryň mazmunynda, hatda köpüsiniň atларында hem şol döwürüň syýasy garaýyşларыny, düşüňjelerini görmek bolýar. Muňa garamazdan, olar milli halk döredijiligini öwreniş ylmynyň kemala gelýän ilkinji etapларында entek bu ugurdan düýpli monografiýalaryň, doly barlagларыň ýok wagtynda ähmiýetli bolup durýar. Ady agzalan makalalaryň hemmesi jemagata halk döredijiliginiň nämedigini, onuň milli medeniýetdäki ornuny, mazmunyny, ony öwrenmegiň ähmiýetini açyp görkezýär.

Şol döwürde A. N. Samoýlowiç hem türkmen edebiýatynyň meseleleri bilen birlikde halk döredijiligine dahylly birnäçe işleri ýazýar. Onuň «Из истории туркменской литературы»¹³, «Шейбаны-хан и Боз-оглан»¹⁴, «Очерки по истории туркменской литературы»¹⁵ atly işleri türkmen edebiýatyny we halk döredijiligini öwreniş ylmында аýратын ähmiýetli болуп durýar.

Türkmen saz sungatyny öwrenjiler W. Uspenskiý bilen W. Belýaýewiň «Туркменская музыка» atly iki tomluk kitabynyň 1928 we 1936-njy ýyllarda neşir edilmegi halk döredijiligini öwrenişe goşant boldy. Kitap, esasan, türkmen aýdym-saz sungatyna bagyşlanan hem bolsa, onda birnäçe halk aýdymlarynyň tekstleriniň ýerleşdirilmegi, bagşylar, aýdymlaryň döreýşi hakynda gyzykly maglumatларыň berilmegi köp derejede halk döredijiligini öwrenijiler üçin material болуп durýar.

1937-nji ýylda «Ependi» we «Bir bar eken...» diýen atlar bilen iki sany ýygыndy çap edilýär. Birinji ýygыndyny Ýakup Nasырly çapa таýýарлар we оňа sözbaşы ýазýар. Onda türkmenleriň arasynda Ependi ady bilen belli болан halk

¹ «Түркменістан şura edebiýaty» ž., 1935, №5-6.

² «Şuralar Türkmenistany» g., 1935, 30 mart.

³ «Sowet edebiýaty» ž., 1938, №3.

⁴ «Sowet edebiýaty» ž., 1938, № 6-7.

⁵ «Sowet edebiýaty» ž., 1940, № 10.

⁶ «Sowet edebiýaty» ž., 1938, №2-3.

⁷ «Sowet edebiýaty» ž., 1939, №6.

⁸ «Sowet edebiýaty» ž., 1939, №11.

⁹ ж. «Советский фольклор», 1934, № 1. вып. 1.

¹⁰ ж. «Советская этнография», 1936, № 2-1.

¹¹ ж. «Советская этнография», 1934, № 1-2.

¹² ж. «Литературный критик», 1935, №6.

¹³ г. «Туркменская искра» 1927, 18 февраль.

¹⁴ «Туркменоведение» 1923, № 6-7.

¹⁵ Туркмения, т. 1, Ленинград, 1929.

döredijilik gahrymany bilen bagly şorta sözler jemlenýär. A. Ahundow Gurgenli tarapyndan taýýarlanan «Bir bar eken...» ýygýndysy bolsa türkmen ertekleriniň 37 sanysyny öz içine alypdyr.

Halk döredijilik eserleriniň toplanyşy 20-30-njy ýyllarda aýratyn guramaçylykly ýagdaýda bolýar. A.P. Poseluýewskiniň ýolbaşçylyk eden, gatnaşan ekspedisiýalary, N. K. Dmitriýewiň ýolbaşçylygynda Mary etrabynda guralan ekspedisiýa netijesinde örän köp sanly halk döredijilik eserler toplanýar. Bu iş bilen diňe bir alymlar, hünärmenler meşgullanman ýerlerdäki höwesjeň toplaýjylar hem meşgullanýarlar. Olardan Gypjak obasyndan Aga Durdy ogly, Aşgabat şäherinden Ata Allaşukuwow, G. Taganow, Hojaly Amanýaz ogly, A. Nepesow ýaly birnäçe halk döredijiligini toplaýjylaryň atlary bellidir.

1937-nji ýylda Dil we edebiýat instituty tarapyndan Ata Çepow bagşylardan «Görogly» eposyny ýazyp almak üçin Daşoguzda ylmy sapara iberilýär. Ol Tagta etrabynda (häzirki Görogly etraby) ýaşayan dessançy bagşy Pälwan bagşydan «Göroglynyň» birnäçe şahasyny ýazyp alýar. Bu bolsa soňra eposy neşir etmeglige esas bolýar.

20-30-njy ýyllarda halk döredijiliginiň toplanyş we öwreniş işlerinde gazanylan üstünlikler soňra bu ugurdaky ylmyň doly derejede kemala gelmegini üpjün edýär.

5. 40-80-nji ýyllar halk döredijiliginiň neşir edilişinde we öwrenilişinde aýgtyly etapdyr

Bu döwürde halk döredijiliginiň ähli görnüşleri diýen ýaly aýratyn kitap edilip köpçülikleýin neşir edilýär. Halk döredijiligine degişli ylmy makalalar bilen birlikde köp sanly ylmy işler, monografiýalar ýazylýar.

Belli ýazyjy Ata Gowşudow ertekleri, halk aýdymlaryny toplamak, çap etmek, «Görogly» eposynyň ilkinji neşirini çapa taýýarlamak bilen birlikde, halk döredijiliginiň dürli meseleleri barada birnäçe ylmy makalalar ýazyp, ylymda mynasyp yz galdyrdy. Onuň çapa taýýarlan türkmen halk ertekleriniň in kämil nusgalarynyň 50-sini öz içine alýan «Türkmen halk ertekleri» atly ýygýndysy 1940-njy ýylda neşir edilýär. Şol ýyl onuň Ata Salyhdan ýazylyp alnan ertekleri we şorta sözleri «Dyňç alyş wagty» ady bilen çap edilýär. A. Gowşudowyň toplan läleleri, hüwdüleri, monjugatdylary we agylary «Aýal-gyzlaryň aýdym we läleleri» ady bilen 1941-nji ýylda kitap bolup çykýar. Şol ýyl onuň tertibe salyp, çapa taýýarlan «Görogly» eposy hem neşir edilýär. Onda A. Çapowyň Pälwan bagşydan ýazyp alan nusgalary peýdalanyp, eposyň 13 sahasy ýerleşdirilipdir. A. Gowşudow 1948-nji ýylda neşir edilen «Türkmen halk matallary» atly ýygýndyny taýýarlamaga hem gatnaşýar.

A. Gowşudow «Magtymgulyda halk döredijiligi hem watançylyk»¹, «Magtymguly we halk döredijiligi»¹ ýaly makalalarynda ýazuw edebiýaty bilen

¹ SSSR YA-nyň Türkmen filialynyň habarlary, №1942, №3.

halk döredijiliginiň baglanyşygy meselesiniň üstünde durýar. «Türkmen aýal-gyzlarynyň döredijiligi»² atly makalasynda halk döredijiligiň birnäçe görnüşleri barada ylmy pikirler aýdýar. A. Gowşudowyň «Görogly» eposy baradaky ylmy garaýyşlary onuň «Halkyň gahrymançylykly eposy – Görogly»³ diýen makalasynda jemlenýär.

Türkmen halk döredijiliginiň erteki görnüşini toplamakda, neşire taýýarlamakda, rus diline geçirmekde we ylmy taýdan düýpli öwrenmekde Mariýa Sakali aýratyn hyzmatlary bitirýär. Alym 1940-njy ýylda neşir edilen «Türkmen halk ertekileri» atly ýygyny düzmäge gatnaşýar we oňa sözbaşy ýazýar. M. Sakali 1948-nji ýylda «Туркменские сказки» ady bilen neşir edilen ýygyny A. Gowşudow bilen taýýarlaýar. Ertekileri rus diline geçirýär we oňa giňişleýin sözbaşy ýazýar. Bu neşir soňra 1955-nji ýylda çykan adybir ýygyny esas bolýar.

M. Sakaliniň ertekiler hakyndaky ylmy barlaglary, makalalary onuň «Туркменский сказочный эпос» (1956) atly monografiýasynda jemlenýär. Onda türkmen ertekileriniň sýužetleriniň köpdürliligi, olaryň aýdylyş we ýaýraýyş şertleri, stilistik aýratynlyklary öwrenilýär. Alym dünýä folkloristikasynyň tejribesi esasynda türkmen ertekileriniň ulgamly görkezçijisini düzýär. Ertekleriniň düzümini, sýužetlerini, toparlaryny, çeperçiligini öwrenmekde uly ähmiýeti bolan bu görkezgiç kitabyň ahyrynda ýerleşdirilipdir. Mundan başga-da kitapda türkmen ertekiçileri Ata Salyhyň, Ogulgerek Gowşudowanyň we Durdy Gylyjyň halk döredijilik eserlerini ýerine ýetiriş usullary, olaryň erteki repertuarlary hakynda maglumat berýän işleri hem kitaba girizilipdir.

M. Sakaliniň halk döredijiliginiň beýleki görnüşleri boýunça hem birnäçe işleri bitirýär. Onuň ««Тысяча туркменских пословиц и поговорок»» (1945), «Türkmen halk matallary» (1948), «Türkmen nakyllary» (1949) ýaly ýygyny toplamaga, düzmäge, sözbaşy ýazmaga gatnaşýar. Alymyň «Türkmen folklorynyň hazynasy»⁴, «Türkmen folklorunda aýallaryň obrazy»⁵, «Туркменские народные пословицы»⁶, «Отечественная война в народном творчестве Туркмении»⁷, «Туркменские загадки»⁸, «Türkmen matallary»⁹, «Туркменский художественный фольклор»¹⁰ diýen makalalarynda türkmen halk döredijiliginiň dürli meseleleri barada söz açylýar.

Türkmen edebiýatynyň we halk döredijiliginiň öwrenilişine uly goşant goşan alym, akademik Baýmuhammet Garryýewiň (1914-1981) ylmy döredijilik mirasynyň agramly bölegi halk döredijiligine degişlidir. Ol halk döredijiliginiň hemme görnüşleri boýunça diýen ýaly ýygyny taýýarlaýar ýa-da taýýarlamaga gatnaşýar. Onuň M. Sakali bilen taýýarlan «Тысяча туркменских

¹ «Sowet Türkmenistany» g., 1946, 24 maý.

² Kitapda: Aýal-gyzlaryň aýdym we läleleri. – Aşgabat, 1941.

³ «Sowet Türkmenistany» g., 1949, 29 dekabry.

⁴ «Sowet Türkmenistany» g., 1940, 30 mart.

⁵ «Sowet Türkmenistany» g., 1941, 6 aprel.

⁶ г. «Туркменская искра», 1941, 31 март.

⁷ «Sowet edebiýaty» ž., 1943, №2.

⁸ Изв. ТФАН СССР 1946, №3-4.

⁹ Kitapda: Türkmen halk matallary. – Aşgabat, 1948.

¹⁰ Изв. ТФАН СССР, 1948, № 2-3.

пословиц и поговорок» (1945), ýene-de M. Sakali we K. Osmanow bilen taýýarlan «Türkmen nakyllary» (1949) «Туркменские пословицы и поговорки» (1954, 1961, 1980) atly kitaplary nakyllar boýunça iň kämil ýygnyndylar hasaplanýar. «Türkmen halk aýdymlyry» (1944) «Totynyň hekaýatlary» (1945, 1962), «Рассказы попугая» (1945, 1963), «Monjugatdy» (1948), «Türkmen hüwdüleri» (1948) ýygnyndylary bolsa, halk döredijiliginiň aýry-aýry görnüşlerine degişli işlerdir. Alymyň halk dessanlaryny we «Görogly» eposyny çapa taýýarlamakda hem goşandy uludyr. Onuň taýýarlan «Hüýrlukga – Hemra» (1941, 1950), «Asly – Kerem» (1943), «Melike – Dilaram» (1946), «Саят и Хемра» (1971) ýaly ýygnyndylary okyjylar üçinem, halk döredijiligini öwrenijiler üçinem gymmatly boldy. Alym «Görogly» eposynyň hem ylmy tekstini taýýarlap, ony rus diline terjime edýär. Bu iş 1983-nji ýylda Moskwada «Гёроглы: туркменский героический эпос» diýen at bilen (türkmençesi bilen bilelikde) neşir edilýär. Bulardan başga-da alym halk döredijiliginiň dürli nusgalaryny öz içine alýan «Gülälek» (1944), «Туркменское народное творчество» (1945), «Нарыз ага» (1975), «Dana sözler» (1978) atly ýygnyndylary taýýarlaýar. Alymyň neşir eden ýygnyndylary türkmen halk döredijiliginiň altyn hazynasyna goşulýar.

B. Garryýewiň halk döredijiliginiň nazary we amaly meselelerine degişli ylmy garýyşlary onuň örän köp sanly makalalarynda, ýygnyndylara ýazan sözbaşylarynda, kitaplarda, monografiýalarda jemlenýär. Alymyň köp ýyllyk zähmetiniň jemi bolan «Эпический сказания о Кёр-оглы у тюркоязычный народов» (M., 1968) atly monografiýasy «Görogly» eposyny öwrenişe uly goşant boldy. Monografiýada «Görogly» eposynyň döreýşi, milliligi, türki halklaryň arasyna ýaýraýşy düýpli derňelýär. Alym halk döredijiliginiň beýleki meseleleri boýunça ylmy garýyşlaryny «Gelin-gyzlaryň gözeli poýeziýasy» (1975), «Türkmen edebiýat folklorynda aýal-gyzlaryň obrazy» (1975), «Türkmen halk nakyllary» (1976), «Läle. Monjugatdy. Hüwdi» (1977) «Altyn däneler» (1982) ýaly kitaplarynda we ýüzlerçe makalalarynda beýan etdi.

B. Garryýew halk döredijiliginiň orta mekdeplerde, ýokary okuw jaýlarynda okadylmagy üçin hem aladalanýar. Orta mekdepler üçin ýazan türkmen edebiýatyndan okuw kitaplarynda, hrestomatiýalarynda halk döredijiligine orun berýär. Metbugatda muňa degişli usuly makalalar bilen çykyş edýär. «Monjugatdy žanry – mekdep-wuzlarda»¹, «Nakyllar okuw – terbiýeçilik işinde»² atly makalalary, «Türkmen folkloryndan usuly gollanma» (1947) atly kitapçasyny alymyň halk döredijiligi bilen bagly usuly-okuw işleriniň nusgalarydyr.³

B. Garryýew türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmynyň kemala gelmegine we ösmegine uly goşant goşdy. Onuň bu ugurdaky işleri halk döredijiligini öwrenijiler üçin özboluşly mekdep boldy. Onuň ýolbaşçylygynda halk döredijiligini öwreniji ýörite hünärmenleriň uly topary döredi.

¹ «Türkmenistanyň halk magaryfy» ž., 1975, №7.

² «Türkmenistanyň halk magaryfy» ž., 1978, №1.

³ Alymyň türkmen edebiýaty we folklory boýunça ylmy zähmetleriniň doly sanawy «Baýmuhammet Atalyýewiç Garryýew» (Aşgabat, Ylym, 1987) atly bibliografik görkezijide berilýär.

Halk döredijiligiň ajaýyp eseri «Gorkut ata» eposynyň öwrenilişi we neşir edilişi türkmen edebiýatyny we halk döredijiligini öwreniji alym, professor Mäti Kösäýewiň ady bilen baglanyşyklydyr. Alym eposy çapa taýýarlap, onuň gysgaldylan görnüşini «Sowet edebiýaty» žurnalynyň 1945-nji ýyldaky sanlarynda çap etdirýär. Epos 1951-nji ýylda köp nusga bilen neşir edilýär. Kitabyň başynda M. Kösäýewiň ylmy sözbaşysy ýerleşdirilýär. Emma epos şolbada döwrüň syýasy ýolbaşçylarynyň zorlugy bilen zyýanly eser hökmünde halka ýaýradylman ýok edilýär. Şunuň bilen Türkmenistanda ýaňy döräp ugran «Gorkut atany» öwrenişiň ilkinji ädimleri gussaly tamamlanýar.

M. Kösäýewiň 40-njy ýyllardan başlap, halk döredijilik ýygynyndylarynyň birnäçesini taýýarlamaga gatnaşýar, redaktirleýär, sözbaşy ýazýar. 1941-nji ýyldaky «Göroglynyň» neşir edilmeginde hem onuň zähmeti uludyr. Alym halk döredijiligini toplamak bilen hem yzygider meşgullanýar. Onuň «Magtymguly hakdaky rowaýatlar» (1959) atly kitabynda şahyr hakdaky toplan rowaýatlary ýerleşdirilipdir. M. Kösäýewiň halk döredijiligine degişli ylmy makalalary metbugatda yzygider çap edilýär. Onuň «Gorkut ata», «Görogly» eposlary, «Şasenem – Garyp» dessany hakdaky düýpli barlaglarynyň jemi «Edebiýat barada söhbet» (1972) atly kitabynda orun alypdyr. Alym edebiýatdan ýazan okuw kitaplarynda, hrestomatiýalarynda hem halk döredijiliginiň meselelerini beýan edýär, onuň ajaýyp nusgalaryny ýerleşdirýär.

Türkmen halk döredijiliginiň dessan, erteki, şorta söz, rowaýat ýaly görnüşlerini çapa taýýarlamakda N. Hojaýew, K. Osmanow, P. Agalyýew, B. Kerbabaýew, Ý. Nasyrly ýaly halk döredijiligini öwrenijiler uly işleri bitirýärler. 40-njy ýyllarda N. Hojaýew tarapyndan «Şasenem – Garyp» (1940-1948), «Nejep oglan» (1948) (P. Agalyýew bilen bilelikde) dessanlary, K. Osmanow tarapyndan «Çagalar üçin ertekiler» (1944), P. Agalyýew tarapyndan «Myraly we Soltansöýün» (1941), B. Kerbabaýew tarapyndan «Saýatly Hemra» (1941) dessany, «Myraly» (1948), Ý. Nasyrly tarapyndan «Ependi» (1941) ýygynyndylary neşir edilýär. Bular köp görnüşli halk döredijilik hazynasyna goşant bolýar.

50-nji ýyllardan başlap halk döredijiligini öwreniji taýýarlykly alymlaryň, ylmy işgärleriň sany artýar. Halk döredijiliginiň aýratyn görnüşlerine, meselelerine bagyşlanan ylmy işler, monografiýalar köpelip ugraýar. Ýygynyndylaryň neşir edilişi ýygjamlaşýar.

Belli edebiýatçy alym Halyk Görogly türkmen halk döredijiliginiň dessandyr epos görnüşlerini öwrenmekde, bahasyna ýetip bolmajak işleri bitirdi. Meşhur halk dessany «Şasenem – Garybyň» gelip çykyşy, çeperçiligi barada düýpli ylmy işini ýazdy. Ol 1955-nji ýylda «Шасенем – Гарыб» народный дестан» ady bilen Moskwada neşir edildi. Alymyň «Огузский героический эпос» (1976), «Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана» (1983) atly monografiýalarynda türkmen halk döredijiliginiň has giň meseleleri orta goýulýar we çözülýär. «Туркменская литература» (1972) atly kitabynda we çap edilen köp sanly makalalarynda türkmen dessanlary, eposlary barada gymmatly maglumatlar berilýär.

Halk döredijiligiň nakyllar we atalar sözi görnüşi boýunça giňişleýin ylmy barlaglary geçiren Kakaly Berkeliýewdir. Onuň bu ugurda ýerine ýetiren işi «Türkmen nakyllary we atalar sözi» (1958) ady bilen neşir edilýär. Ol nakyllary we atalar sözünü toplaý çap etmek işlerini hem ýerine ýetirýär. «Nakyllar we atalar sözi» (1961), «Türkmen nakyllary we atalar sözi» (1983) atly ýygyndylar onuň zähmetiniň netijeleridir. K. Berkeliýew halk şygryetine degişli ylmy barlaglary alyp baran alymdyr. Onuň «Halk döredijiliginde döp-dessur poýeziýasy» (derňew we tekstler) (1985) diýen işinde halkyň döp-dessury bilen baglanyşykly aýdymlaryň, bentleriň halk döredijiligindäki orny beýan edilýär. Ol «Türkmen halk döredijiligi boýunça görkezijini» (1980) hem düzüjüdir. Onda XX asyryň başyndan 1960-njy ýyla çenli döwürde halk döredijiligine degişli edilen işleriň sanawy berilýär. Alym halk döredijiligi boýunça toparlaýyn işleri, ýygyndylary taýýarlamaklyga hem gatnaşýar. Onuň halk döredijiliginiň dürli meselelerine degişli köp sanly makalalary döwürleýin metbugatda, ýörite neşirlerde çap edilýär.

Goçum Gurbanowyň «Türkmen halk matallary» (1960) atly monografiýasy matallar boýunça ýerine ýetirilýen ilkinji we ýeke-täk doly işdir. Alym matallaryň has doly ýygyndysyny toplaý «Türkmen matallary» (1962) ady bilen çap hem edýär. Ol «Türkmen halk ertekileri» (1959) atly ýokary okuw mekdepleriniň talyplary üçin gollanmany hem taýýarlaýar.

H. Hanow, O. Ýazymowyň «Halk döredijiligini toplaýanlara gollanma» (1955), A. Seýidowyň «Türkmen halk döredijiligi» (bibliografik görkeziji) (1969) atly kitapçalary halk döredijiligini toplaýanlara we onuň bilen gyzyklanýanlara, usuly kömek, gollanma boldy.

Alymlar halk döredijiliginiň şahyranas eserleri boýunça monografik hem tekstologik işleriň birnäçesini ýerine ýetirdiler. R. Nazarowyň «Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda türkmen halk şahyranas döredijiligi» (1960), «Oktýabr rewolýusiýasyndan öňki türkmen halk poýeziýasy hakynda» (1965), B. Weliýewiň «Türkmen halk poýeziýasy» (1983), K. Berkeliýewiň «Halk döredijiliginde döp-dessur poýeziýasy» (1985), G. Ylýasowanyň «Türkmen halk döredijiliginde döp-dessur poýeziýasy» (Toý aýdymlary hem agylar) (1973) atly kandidatlyk dissertasiýasy halk döredijiligiň şygryýet görnüşindäki eserleriniň öwrenilişine goşant boldy. «Türkmen halk şahyranas döredijiligi» (1956, toplan we sözbaşy ýazanlar A. Taýymow, B. Ahundow), «Türkmen aýdymlary» (1960, toplan A. Nazarow), «Läleler» (1960, toplan çapa taýýarlan we sözbaşy ýazan S. Annanuruowa), «Çemen» (1962, sözbaşy ýazan S. Annanuruowa), «Küşdepmeler» (1971, toplan çapa taýýarlanlar A. Oraztaganow, R. Garaýew), «Gelin-gyzlaryň şahyranas döredijiligi» (1982, çapa taýýarlanlar A. Durdyýewa, A. Baýmyradow), «Türkmen toý aýdymlary» (1985, toplan çapa taýýarlanlar A. Oraztaganow, A. Abubakyrrowa) ýaly birnäçe ýygyndylar okyjylary halk döredijiliginiň şahyranas görnüşleri bilen tanyşdyrdy. Bulardan başga-da olar dürli neşirlerde, antologiýalarda ýerleşdirildi.

Türkmen halk döredijiliginiň dürli meselelerine, dürli görnüşlerine degişli birnäçe ylmy işler ýazyldy. S. Kurenowyň «Stawropol türkmenleri hem-de olaryň

medeni baýlygy» (1962) atly işinde Stawropolly türkmenleriň halk döredijiligi barada gyzykly maglumatlar berilýär. N. Şükürowyň «Türkmen folklorynda halkyň dünýägaraýşynyň şöhlelenişi» (1970) A. Baýmyradowyň «Türkmen folklor prozasynyň ewolýusiýasy» (1982) atly işlerinde bolsa halk döredijiliginiň taryhy, döreýiş etaplary, olarda hakyň dünýägaraýşynyň beýany ýaly meseleler giňişleýin derňew edilýär.

Halk döredijiliginiň ýazuw edebiýaty bilen bagly meseleleri bolsa K. Taňrygulyýewiň «Türkmen çagalar edebiýaty we halk döredijiligi» (1970), A. Baýmyradowyň «Seýdi we halk döredijiligi» (1976), M. Çaryýewiň «Magtymguly we halk döredijiligi» (1983) ýaly birnäçe işlerde öz beýanyny tapdy.

Halk döredijiliginiň sanawaç, ýaňyltmaç, şorta söz ýaly görnüşlerine degişli hem ýörite işler ýazyldy. Muňa A. Durdyýewanyň «Türkmen folklorynda sanawaçlar we ýaňyltmaçlar žanrlarynyň aýratynlyklary» (1986) Ş. Halmuhamedowyň «Söweşjeň satira» (1975) «Türkmen ýumorynyň we satirasynyň žanr özboluşlylygy» (1977), «Gülkiniň güýji» (1978), «Türkmen erteklerinde halk satirasynyň çeper tärleri» (1984), «Система образов туркменской сказочной сатиры» (1990) atly kitaplary degişlidir.

Alymlar topary tarapyndan ýazylan «Türkmen halk döredijiligi boýunça oçerk», (1967) «Türkmen folklorynyň häzirki zaman ýagdaýy» (1975), «Türkmen folklory häzirki zamanda» (1976) atly işlerde bolsa türkmen halk döredijiliginiň ähli görnüşleri, döwür bilen baglanyşygy barada maglumatlar berilýär.

Halk döredijiliginiň nusgalarynyň neşir edilişi yzygiderli dowam edýär. «Ýomaklar we deňişmeler» (1964), «Agyl doly akja guzy» (1964), «Garagalpak türkmenleriniň nakyllary» (1968), «Altyn hazyna» (1977), «Ibn Sina hakda rowaýatlar» (1983), «Magtymguly hakynda rowaýatlar we legendalar» (1983) «Hazynaly horjun» (1988), «Ýedigenim ýedi ýyldyz» (1989, 1-2 kitap) ýaly onlarça kitaplar halk döredijiliginiň köp görnüşlerini öz içine alýar.

Türkmen halk döredijilik ylmynda ertekileri öwrenmekde we neşir etmekde uly üstünlikler gazanyldy. M. Sakaliden soň, Ş. Halmuhamedow, B. Weliýew, A. Baýmyradow ýaly alymlar ertekileriň ylmy meselelerini işlemekde özboluşly ugur döretдилer. Ş. Halmuhamedowyň «Türkmen ertekilerinde durnukly çeperçilik däpleri» (1980) atly monografiýasynda ertekileriň ylmy meseleleri giňden öwrenildi. Alymyň «Türkmen ertekilerinde halk satirasynyň çeperçilik däpleri» (1989) «Система образов туркменской сказочной сатиры» (1990) atly işlerinde, ertekiler barada ýazan köp sanly makalalarynda, ýygyndylara ýazan sözbaşylarynda ertekiler hertaraply derňewe alynýar.

Ertekileriň aýry-aýry görnüşleri boýunça hem ylmy işler ýerine ýetirildi. Muňa A. Baýmyradowyň «Haýwanlar hakdaky türkmen ertekileri (Barlaglar we tekstler)» (1986), B. Weliýewiň «Türkmen folklorynda durmuşy ertekileriň gelip çykyşy» (1990) ýaly işler degişlidir.

Ertekiler boýunça Ö. Abdyllaýew tarapyndan «Türkmen halk döredijiliginiň erteki žanry» (1977) diýen talyplar üçin okuw gollanmasy hem döredildi.

Ertekileri neşir etmekde hem tejribe toplandy. 1954-nji ýylda «Туркменские народные сказки Марыйского района» atly kitap neşir edilýär. Onda N. K. Dmitriýewiň, O. I. Şaskaýanyň N. F. Lebedewiň 1930-njy ýylda Maryda ekspedisiýada bolanda toplan ertekileri ýerleşdirilipdir. Soňra türkmen halk ertekileri birnäçe gezek özbaşyna kitap edilip çykarylýar. B. Çaryýarow bilen G. Ataýewiň çapa taýýarlamagynda «Türkmen halk ertekiler ýygyny» (1955), A. Gowşudowyň, N. Kürräýewiň, A. Taýymowyň çapa taýýarlamagynda «Türkmen halk ertekileri» (1959), N. Şükürowyň çapa taýýarlamagynda «Hutdy-Humar» (1980), Ş. Halmuhammedowyň çapa taýýarlamagynda «Şamar» (1984), B. Weliýewiň çapa taýýarlamagynda «Türkmen halk ertekileri» (1986), A. Baýmyradowyň çapa taýýarlamagynda «Akyly gyz» (1988) ýaly birnäçe ýygynylyk okyjylary ertekileriň baý toplumy bilen tanyşdyrýdy. Ertekiler dürli garyşyk ýygynylyklarda hem, rus dilinde özbaşdak görnüşde hem birnäçe gezek neşir edildi. «Türkmen halk ertekileri» (1-nji tom – 1978, 2-nji tom – 1979, 3-nji tom – 1980) atly üçtomluk ýygyny bu ugurda edilen iň bir düýpli hem göwrümlü iş hasaplanýar. Ol N. Atdaýew, G. Nazarow, Ş. Halmuhammedow, M. Çaryýew, Ý. Nurlyýew tarapyndan taýýarlanylýar. Bu üçtomlugyň her biri ertekileriň bir görnüşini: haýwanlar hakyndaky, jadyly we durmuşy ertekileri öz içine alýar.

Halk dessanlaryny toplamakda, neşir etmemekde we ylmy taýdan öwrenmekde 60-njy ýyllardan başlap S. Annanurowa, A. S. Mirbadalyewa, M. Kösäew, B. Ahundow, K. Seýitmyradow, B. Mämmetýazow, A. Durdyýewa, S. Garryýew, B. Weliýew ýaly alymlar birnäçe işleri ýerine ýetirdiler. Aýry-aýry dessanlar kandidatlyk dissertasiýalaryň temasy-meselesi bolup, töwerekleýin öwrenildi. A. S. Mirbadalyewanyň «Türkmen dessany «Hüýrlukga – Hemra» (1962), B. Mämmetýazowyň «Türkmen halk dessany «Saýatly – Hemra» (1963), S. Gutlyýewanyň «Türkmen halk dessany Nejep oglan» (1967) we A. Durdyýewanyň «Türkmen halk dessany Asly-Kerem» (1970) diýen temalardan ýerine ýetiren kandidatlyk dissertasiýalary dessanlaryň öwrenilişine uly goşant boldy. Bulardan başga-da B. Weliýewiň «Stawropol türkmenleriniň dessanlary» (1980), S. Garryýewiň «Türkmen eposy, dessanlary we Gündogar halklarynyň epiki döredijiligi» (1982), S. Gutlyýewanyň «Türkmen halk dessany Nejep oglan» (1981), A. Durdyýewanyň «Asly Kerem» dessany doganlyk halklaryň arasynda» (1991) atly işleri dessanlaryň dürli meselelerinden ylmy maglumatlar berýär. S. Gutlyýewa ýokary okuw jaýlarynyň talypalary üçin «Hüýrlukga – Hemra» dessany» (Çärjew, 1990), «Nejep oglan» dessany» (Çärjew, 1990), «Saýatly Hemra» dessany» (Çärjew, 1991) we «Asly – Kerem» dessany» (Çärjew, 1991) atly gollanmalar tapgyryny hem döretdi. Alymlaryň dessanlaryň neşirlerine ýazan sözbaşylary, çap edilen köp sanly makalalary hem türkmen dessanlarynyň ylmy taýdan öwrenilişinde uly ähmiýete eýe boldy.

Türkmen dessanlarynyň köpüsi birnäçe gezek neşir edildi. Olaryň hili neşirden neşire kämilleşdi. «Şasenem – Garyp» dessany 1957-nji ýylda (çapa taýýarlan N. Hojaýew), 1959-njy ýylda (çapa taýýarlan B. Ahundow) we 1979-njy ýylda çap edildi. «Şasenem – Garyp» dessanyň bir nusgasy bolan «Helalaý –

Garyp» dessany bolsa 1966-njy ýylda S. Annanurowanyň taýýarlamagynda çap edilýär. «Saýatly-Hemra» dessanynyň 1960-njy ýyldaky neşiri M. Kösäew, 1978-nji ýyldaky neşiri bolsa B. Mämmedýazow tarapyndan taýýarlanylýar. «Hüýrlukga – Hemra» dessanynyň neşirlerini bolsa B. Garryýew (1950), A. S. Mirbadalýewa (1963) dagy taýýarlaýarlar. «Saýatly – Hemra» we «Hüýrlukga Hemra» dessanlary bilelikde 1980-nji ýylda «Iki dessan» ady bilen hem neşir edilýär. «Nejep oylan» dessanynyň neşirlerini bolsa B. Ahundow (1960), K. Seýitmyradow (1977) taýýarlaýarlar. Bulardan başga-da «Kasym oylan» (1976, çapa taýýarlanlar, M. Kösäew, B. Ahundow) «Kasym oylan. Göwher gyz we Şiraly beg» (1976, çapa taýýarlanlar B. Mämmedýazow, A. Durdyýewa) ýaly dessanlar neşir edilýär.

«Görogly» şadessany halk döredijiligini öwreniş ylmynyň hemişe esasy meselesi bolup geldi. Ýigriminji asyryň 30-40-njy ýyllaryndan başlanan şadessany toplamak, neşir etmek, öwrenmek işi soňky ýyllarda hem dowam etdi we bu işde uly üstünlikler gazanyldy. Türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmynda aýratyn göroglyşynaslyk pudagy emele geldi.

«Göroglynyň» 1941-nji ýyldaky ilkinji neşirinden soň, garaşsyzlyk döwrine çenli şadessan 1958, 1980, 1983, 1990-nji ýyllarda birnäçe gezek neşir edildi. Bu neşirleri taýýarlamaga N. Aşyrow, B. Ahundow, A. Taýymow, N. Küräew, A. Gowşudow, M. Kösäýew, D. Haldurdy, B. Garryýew, N. Gullaýew, B. Mämmedýazow, A. Durdyýewa, Ş. Halmuhammedow, K. Seýitmyradow dagy gatnaşdylar.

Soňky ýyllarda B. Garryýew, P. Kiçigulow, B. Mämmedýazow, A. Durdyýewa, B. Weliýew, A. Baýmyradow, A. Garryýewa we beýleki alymlar «Görogly» şadessanyny hertaraplaýyn derňeýän monografiýalary, kitaplary çap etdirdiler.

Porjan Kiçigulowyň «Görogly hakda söhbet» (1978) atly kitabynda şadessanyň öwrenilişi, halk döredijilikde tutýan orny, watançylyk ideýalary ýaly meseleler derňelýär we indi öwrenilmeli meselelere üns çekilýär.

«Göroglyny» öwreniji belli alym B. Mämmedýazow bu ugurda ylmy kitaplaryň birnäçesini ýazdy. Alym A. Durdyýewa bilen bilelikde «Türkmen halk eposynda prozanyň orny» (1976) atly işini döretti. «Görogly» eposy we onuň häzirki zaman ýagdaýy» (1979) atly monografiýasynda şadessanyň žanr we ideýa-tematik aýratynlyklary deňeşdirme usulynda derňew edilýär. Kitabyň aýratyn bölümünde bolsa, şadessanyň bagşylar tarapyndan aýdylyş ýagdaýy hakda hem maglumat berilýär. «Görogly eposynyň döreýşi hakynda» (1982) diýen işde bolsa, şadessanyň döreýşi, onuň dürli halklardaky nusgalary bilen baglanyşygy, onuň sýužetiniň döreýşine, ösüşine esas bolan taryhy wakalar giňden barlag edilýär. Bulardan başga-da alym şadessanyň çeperçilik meselelerine dahylly «Görogly» eposynyň poetikasy hakynda» (1984) işini hem ýazdy.

Alymlar B. Weliýew «Görogly» eposynyň Stawrapol warianty (kandidatlyk dissertasiýa – 1973), A. Baýmyradow «Epiki obrazda ewolýusiýa. «Görogly» eposyndaky Öweziň obrazynyň mysalynda» (1980), A. Durdyýewa «Görogly» eposynda fantastika» (1981), A. Bekmyradow «Göroglynyň yzlary» (1988), A.

Garryýewa «Поэтическая система эпоса «Героглы» (1990) atly işleri bilen göroglyşynaslygyň kemala gelmegine we ösmegine uly goşant goşdular.

XX asyryň 40-nji ýyllaryndan 90-njy ýyllaryna çenli döwürde türkmen halk döredijiliginiň öwreniliş we neşir ediliş taryhy boýunça edilen şu gürrüňler bu döwürde halk döredijiligi boýunça ýörite ylmyň dörändigini görkezýär.

6. Türkmen halk döredijiliginiň Garaşsyzlyk ýyllarynda neşir edilişi we öwrenilişi

Türkmenistanyň Garaşsyzlyga eýe bolmagy durmuşyň ähli ugurlarynda täzelenişň, ösüşiniň başyny başlady. Ýurduň, halkyň ykbalyna düýpli täsir eden, ösüşe tarap aň öwrülişigini üpjün eden bu beýik taryhy hadysa türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmy üçin hem bagtly hem şöhratly taryhyň aýdyň ýoluny açdy. Garaşsyzlygyň ýigrimi ýylynyň içinde milli ruhly halk döredijiligini öwreniş ylmymyz ajaýyp üstünlikler gazandy. Türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmynyň Garaşsyzlyk ýyllaryndaky ösüşini iki döwre – birinji hem ikinji onýyllyklar boýunça beýan etmek maksadalaýykdyr.

Garaşsyzlygyň ilkinji on ýylynda öň öwrenilmedik, az öwrenilen ýa-da öwrenilmesi, çap edilmesi gadagan edilen birnäçe edebi-folklor eserlerimiz barada ylmy-barlag we neşir işleri ýaýbaňlandy. Bu babatda halk döredijiliginiň genjihazynasy bolan «Gorkut ata» şadessany boýunça ýerine ýetirilen işleriň özi hem giňişleýin gürrüň edilmäge degişlidir. Entek ýurdumyz Garaşsyzlygyna eýe bolmanka, 1990-nji ýylda «Gorkut ata» şadessany neşir edilip, halka ýetirilýär. 1951-nji ýylda M. Kösäewiň çapa taýýarlan bu neşiri Garaşsyzlyk ýyllarynda üç gezek (1994, 1999, 2000) gaýtalanyp neşir edildi.

Alymlar «Gorkut ata» şadessanynyň golýazmalaryny doly öwrenip, asyl nusgadaky bolşuny saklap neşir etmäge girişdiler. Filologiýa ylymlarynyň doktorlary A. Annanurow bilen T. Guzyçyýewiň şunuň ýaly neşiri 1995-nji ýylda «Kitaby dädem Gorkut» ady bilen neşir edilýär. Bu şadessanyň Drezden nusgasynyň ylmy tekstdir.

Eposyň okyjylara, ylmy jemgiýetçilige ýetirilişi neşirden neşire kämilleşýär we has doly görnüşe eýe bolýar. 1997-nji ýylda «Kitaby dädem Gorkut we hekaýaty oguznamaýy Gazan beg we gaýry» diýip atlandyrylan şadessanyň iki nusgasyny öz içine alýan neşiri çap edildi. Ony filologiýa ylymlarynyň doktory A. Aşyrow taýýarlaýar. Bu neşire çenli şadessanyň Watikan nusgasy alymlaryň arasynda gürrüň edilse-de, türkmen jemgiýetçiligine tanyş däldi. Ýogsam, bu nusga XX asyryň 50-nji ýyllarynda ýüze çykarylypdyr. Ol A. Aşyrowyň tagalasy bilen ýurdumyza getirilýär. Şeýlelikde, şadessanyň öňki Drezden nusgasy bilen täze ele salnan Watikan nusgasynyň ylmy tekstleri taýýarlanyp neşir edilýär. Okyjylar şu neşiriň üsti bilen ilkinji gezek şadessanyň Watikan nusgasyny okap bildiler.

1999-njy ýylda Ankarada şadessanyň hemmetaraplaýyn kämil we doly neşiriň ýene biri «Gorkut ata» ady bilen çapdan çykýar. Bu kitabyň aýratyn ähmiýetli tarapy onda öň neşir edilen hem edilmedik nusgalaryň jemlenmegidir. Kitaby M. Kösäwiniň neşiri, A. Aşyrowyň neşiri we A. Rahmanowyň toplan halk nusgalary we beýlekiler düzýär. Ondaky halk nusgalarynyň köpüsi okyjylara ilkinji gezek ýetirilýär, birnäçesi bolsa, öň gazet-žurnallarda bölekleyin görnüşde çap edilipdi. Şadessanyň ähli nusgalarynyň bir kitaba jemlenip çap edilmegi onuň neşir meselesinde gazanylan ýokary derejedir.

«Gorkut atanyň» Ankara neşirinden soň, ol Türkmenistanda ýene iki gezek neşir edildi. Olaryň soňkusy Türkmenistanyň ýaşulularynyň 2001-nji ýylyň fewralynda geçen X maslahatyna gatnaşyjylara sowgat hökmünde berildi.

Garaşsyzlyk ýyllarynda «Gorkut atany» neşir etmekde gazanylan üstünlikler ony ylmy taýdan öwrenilmegine esas boldy. R. Rejebow, A. Bekmyradow, A. Gylyçdurdyýew, A. Aşyrow, A. Annanurow, G. Ballyýew, A. Rahmanow we beýleki birnäçe alymlar dürli döwürde «Gorkut atanyň» barlaglaryna degişli ylmy makalalar bilen metbugatda çykyş etdiler. R. Rejebow özüniň «Gadym türkmen edebiýaty» (1991) diýen kitabynda tutuş bir uly bölümi «Gorkut ata» şadessanyna bagyşlapdyr. A. Gylyçdurdyýewyň «Gorkut ata» (1990) atly kitapçasynda hem şadessanyň käbir meseleleri boýunça ylmy garaýyşlar beýan edilýär. P. Aýdogdyýew filosofik nukdaýnazardan «Türkmenleriň «Gorkut ata» eposynda halkyň dünýägaraýşynyň şöhlenelişi» (1995) diýen temada dissertassiýa işini hem ýazdy.

1999-njy ýylda Aşgabatda «Gorkut ata» kitabyňyň 1500 ýyllygy halkara derejesinde belenilip geçildi. Şunuň netijesinde alymlaryň zehini hem ünsi täzedan «Gorkut ata» gönükdü.

Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynda «Gorkut ata – 1500 ýyl» at bilen geçirilen ylmy maslahatda şadessanyň barlaglaryna degişli edilen çykyşlaryň köplügi, gozgalýan meseleleriň dürüligi, täze pikirlere-gözleglere baýlygy, ylmy derňewleriň çuňlugy bu ugurdan netijeli işleriň alnyp barylýandygyny görkezdi. Şol ylmy maslahatda edilen çykyşlar toplanyp, «Gorkut ata – 1500» (1999) ady bilen makalalar ýygýndysy görnüşinde kitap edilip çykaryldy.

Şol ýylyň sentýabr aýynda «Gorkut atanyň» 1500 ýyllygyna bagyşlanan ýene bir halkara ylmy maslahat bolup geçdi. Dünýäniň köp ýurtlaryndan bu ylmy maslahata gatnaşan alymlar türkmen halkynyň bu beýik taryhy-edebi ýadygärliginiň barlanmagyna we jikme-jik öwrenilmegine degişli özleriniň soňky ylmy işleri barada pikir alyşdylar. Bu halkara simpozium «Gorkut atanyň» häzire çenli dünýäniň gündogary öwreniji alymlarynyň arasynda aýratyn gyzyklanma döredýändigini görkezdi. Şadessanyň 1500 ýyllygy belenilýän günlerinde moskwaly alym, türkmen edebiýatyny öwrenmekde köp işler bitiren Halyk Göroglynyň «Gorkut ata» baradaky ýazan düýpli işi – «Oguz gahrymançylyk eposy» türkmen diline terjime edilip, okyjylara ýetirildi. «Gorkut atanyň» 1500 ýyllygynyň belenmegi gorkutşynaslygyň şanly taryhynda aýdyň sahypa boldy.

Türkmen halk döredijiliginiň ýene bir ajaýyp eseri «Görogly» şadessany üçin hem Garaşsyzlyk şertleri aýdyň ýol açdy. 1996-njy ýylda «Görogly eposynyň 8 tomunyň neşir edilmegi Garaşsyzlyk ýyllarynyň türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmynyň taryhynda ajaýyp sahypa boldy. Ankarada neşir edilen bu tomluklara «Göroglynyň» otuz şahasy girýär. Olaryň köpüsi öň okyjylara nämälimdi. Dessanlaryň tekstleriniň türk we türkmen dillerinde berilmegi bolsa, şadessany tutuş türk dilli halklaryň okap bilmegine şert döredýär. Şadessanyň tekstini düzüji alymlar B. Mämmetýazow, Ş. Halmuhammedow, S. Ruzumbaýew, K. Seýitmyradow, A. Durdyýewa, A. Öräw, B. Welbaýramow köp nusgaly dessanlaryny çapa taýýarlamakda häzirki zaman dünýä folkloristikasynyň ylmy talaplaryndan ugur alypdyrlar. «Göroglynyň» şu neşiri barada wagtynda metbugatda birnäçe makalalar bilen çykyş edildi. Olardan B. Mämmetýazowyň «Halk eposynyň ajaýyp nusgasy»¹, A. Orazowyň «Görogly» eposynyň ylmy teksti»², K. Nurbadowyň «Göroglynyň Görogly bolşy»³, G. Geldiýewiň «Görogly – ak ýola düşdi»⁴ ýaly birnäçe makalalarda eposyň bu neşiriniň ähmiýeti aýdyňlaşdyrylýar.

«Görogly» şadessanyny öwrenji belli alym, filologiýa ylmlarynyň doktory, professor B. Mämetýazowyň 1992-nji ýylda neşir edilen «Туркменский героический эпос «Гёроглы» atly monografiýasy Garaşsyzlyk döwründe şadessany öwrenmekde edilen esasy işdir. Munda şadessanyň örän köp meseleleri barlag astyna alynýar. Rowaýatlaryň, hekaýatlaryň «Göroglynyň» türkmen nusgasyna esas bolmagy, şadessanyň türk halklaryň arasyndaky sýužetler bilen baglanyşygy, onuň žanr taýdan özboluşlylygy, şadessanda kyssa bilen şygryň çeperçilik aýratynlyklary, häzirki zamanda şadessanyň bagşylar tarapyndan aýdylyşy ýaly meseleleriň toplumy barlaga alynýar we ylmy netijelere gelinýär.

Türkmen halk dessanlaryny neşir etmekde hem üstünlikler gazanyldy. Halk döredijiligini toplaýjy we öwreniji Ata Rahmanowyň taýýarlan «Şasenem-Garyp» (1992) diýlip atlandyrylan kitapda onuň özüniň toplan dessanyň ýedi sany nusgasy berilýär. «Şasenem-Garyp», «Aýsenem-Garyp», «Aý peri», «Helalaý-Garyp», «Baýsenem-Garyp», «Handan gyz» we «Uz peri» diýlen şol dessanlar ilkinji gezek okyjylara ýetirilýär. «Myraly hem Soltansöýün» (1992) dessany hem K. Borjakowa tarapyndan çapa taýýarlanyp neşir edilýär. «Türkmen halk dessanlary» (1993) atly iki tomlugyň birinji tomuna «Näzdepe», «Melike-Dilaram», «Helalaý-Garyp», «Kasym oylan» dessanlary girizilipdir. Olar alymlar A. Garryýewa, K. Berkeliýew, K. Seýitmyradow tarapyndan çapa taýýalanypdyr. «Ybraýym-Halyl», «Gülpan», «Hatamtaý», «Muhammethanapiýa» dessanlaryny öz içine alýan ikinji tomuny bolsa, A. Aşyrow bagşy Gurt Ýakubyň dilinden ýazyp alyp çapa taýýarlapdyr. Öň neşir edilmedik «Tulum hoja» (1993) dessany hem B. Weliýew tarapyndan çapa taýýarlanyp, okyjylara ýetirilýär. «Ymam Huseýin» (1995) dessany hem özbaşdak kitap edilip çykaryldy. A. Durdyýewanyň 1998-nji ýylda

¹ «Aşgabat» g., 1997, 28-nji ýanwar.

² «Watan» g., 1997, 11-nji fewral.

³ «Türkmenistan» g., 1997, 4-nji mart.

⁴ «Edebiýat we sungat» g., 1998, 26-njy noýabr.

neşir eden «Asly-Kerem» dessany hem türkmen halk döredijiliginiň dessan baýlygyna goşant boldy.

Halk döredijiliginiň beýleki görnüşleriniň hem toplanyp, neşir edilmegi dowam edýär. A. Öräýewiň «Yrymlar», B. Goçmyradowyň taýýarlan «Türkmen halk yrymlary» (1995), Ü. Esenowyň «Hazyna» (1995), S. Gujukowyň «Alkyşlar-dilegler sözlügi» (1997), A. Oraztaganowyň taýýarlan «Küşdepmeler» (1998), S. Arazkulyýewiň taýýarlan «Garagalpagystanly türkmenleriň pähim-paýhaslary» (1999) ýaly birnäçe kitaplar türkmen halkynyň pähiminiň durdänelerini özünde jemleýär. Bularyň arasynda yrymlar, alkyş-dilegler ýaly halk döredijiliginiň görnüşleriniň Garaşsyzlyk ýyllarynda öwrenilip we neşir edilip başlanandygyny bellemek gerek.

Halk döredijilik eserleriniň neşir edilişi bilen birlikde, olaryň üstünde çuň ylmy-barlaglar hem alnyp barylýar. Amanmyrat Baýmyradowyň «Rowaýatlarda taryhy şahslar» (1992), Amanbaý Myradowyň «Ilaman bagşy hem-de onuň edebi-folklor mirasy», Akmuhammet Aşyrowyň «Könegüzer» (1992) ýaly kitaplarynda halk döredijiliginiň dürli ugurlary dogrusynda maglumat berilýär. Bularyň birinjisinde halk döredijiliginiň entek az öwrenilen rowaýat görnüşi, taryhy şahslaryň rowaýatlardaky edebi hem taryhy keşpleri barada gymmatly ylmy maglumatlar jemleýär. Soňkularda bolsa halk döredijiliginiň aýdym görnüşi, ony ýaýradyjylar bolan bagşylar hakynda ylmy hem çeper tärlerde gyzykly maglumatlar berilýär.

Ýurdumyzyň ýokary okuw jaýlarynyň filologik fakultetlerinde türkmen halk döredijiliginden ýörite ders geçilýär. Alymlar A. Baýmyradow bilen A. Hojagulyýew şu okuw dersi üçin «Türkmen halk döredijiligi. Hrestomatiýa» (I kitap – 1992, II kitap – 1994) atly ikitomlugy taýýarladylar.

Garaşsyzlygyň ilkinji on ýyly türkmen halk döredijiligini öwrenişe uly üstünlikler getirdi. Halk döredijilik ylmynyň örüsi giňedi, milli ruha eýe boldy.

Garaşsyz Türkmenistan XXI asyra syýasatda, ykdysadyýetde we medeni ugurlarda ýokary üstünlikler gazanmak bilen gadam basdy. Türkmen halk döredijiliginiň öwreniş ylmy hem XX asyryň birinji onýyllygynda ajaýyp üstünliklere eýe boldy. Gürrüňi edilýän döwürde halk döredijilik eserleriniň uly tapgyry neşir edilip halka ýetirildi. Şol halk döredijilik nusgalarynyň köpüsi ilkinji gezek neşir edildi, öňki neşirleriň üsti ýetirildi, olaryň üstünde alymlar tarapyndan düýpli ylmy barlaglar alnyp barylady.

Filologiýa ylmlarynyň doktory, professor G. Geldiýewiň toplap, çapa taýýarlan «Türkmen nakyllary we atalar sözi» (2004) ýygyndysy nakyllaryň we atalar sözünüň neşir edilişinde ähmiýetli işleriň biri boldy. Alymyň kitaba ýazan «Milli bitewiligiň taryhy möhüri» atly sözbaşysynda nakyllary we atalar sözünü öwrenmegiň meseleleri, olaryň taryhylyk we millilik jähetden gymmatlygy we beýleki ylmy meseleler barada pikir ýöredilýär. Bu neşire nakyllaryň we atalar sözünüň on iki müň töweregi girizilipdir.¹

¹ Kitapda: Türkmen nakyllary we atalar sözi. – Aşgabat, Ylym, 2004, 9 s.

«Türkmen halk nakyllary» (2005) atly ýene bir ýygynyň öňki neşirlerden tapawudy onda ýerleşdirilen nakyllaryň agramly böleginiň Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň hazynasynda saklanylýan nusgalardan saýlanyp-seçilip alnandygydyr. Nakyllary çapa taýýarlan filologiýa ylmlarynyň kandidaty M. Çaryýew ýygynyň ýazan «Paýhasyň dür däneleri» atly sözsoňy makalasynda nakyllaryň ylmy meseleleriniň üstünde durup geçýär we türkmen halkynyň nakyl baýlygy hakynda şeýle diýýär: «Biziň çaklamyzyza görä, diňe golýazmalar hazynamyzdaky nakyllaryň sany 10-12 müňden geçýär. Bularyň üstüne kitap neşirlerindäki, gazet-žurnallardaky, şeýle hem garagalpak, stawropol, eýran, owgan, kerkuk, türk türkmenleriniň nakyllaryny-da goşsaň, olaryň jemi sanynyň 20 müňden geçjekdigi göze görnüp duran hakykat ahyry».¹

«Türkmen şorta sözleri» (2004) atly kitaba Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň golýazmalar hazynasynda saklanylýan, öňki neşirlere girmedik, halkymyzyň durmuşy bilen gönüden-göni baglanyşykly, belli bir çeperçilik ähmiýetine eýe bolan şorta sözler girizilipdir. Ýygynyň çapa taýýarlan O. Çaryýew sözsoňy makalasynda: «Ýyllar geçdigiçe şorta sözler mazmun taýdanam, çeperçilik aýratynlyklary taýdanam özgerýär»² diýmek bilen, awtor şorta sözleri ýygynyňda ýerleşdirde, olary ýazylyp alnan wagtyna görä, seneleýin tertipde beripdir. Bu bolsa, halkyň aňynyň, döwrüň, jemgyýetiň ösüşini yzarlamakda, şorta sözleriň mazmun we çeperçilik taýdan kämilleşişine baha bermekde ähmiýetlidir. Ýygynyň ýene bir ähmiýetli tarapy, her bir şorta sözi kimiň aýdandygygy, kimiň haçan ýazyp alandygygy baradaky bellikleriň kitabyň ahyrynda ýerleşdirilmegidir.

«Türkmen galalary hakynda rowaýatlar» (2004) atly folklor ýygynyň medeni we ruhy gymmatlyklarymyzyň bir bölegi bolan türkmen galalary hakyndaky rowaýatlary öz içine alýar. Kitapda Türkmenistanyň çäklerinde ýerleşýän altmyşa golaý taryhy gala barada rowaýat getirilipdir. Rowaýatyň kim tarapyndan, nireden, haýsy ýylda ýazylyp alnandygy we haýsy bukjada saklanylýandygy çykgytda görkezilipdir. Rowaýatlary çapa taýýarlan B. Baýmyradow oňa «Rowaýata öwürülen galalar» ady bilen sözsoňy makalasyňy ýazypdyr.

«Asly-Kerem» (2004) türkmen halk dessany ozal neşir edilen ýygynyň göz önünde tutmak bilen Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň hazynasynda saklanylýan ygtybarly golýazma we daşbasma nusgalary esasynda taýýarlanylýar. Ony çapa taýýarlan we «Çyn söýgüniň kyssasy» atly sözsoňy makalasyňy ýazan filologiýa ylmlarynyň kandidaty A. Durdyýewadyr. Dessanyň 1943-nji, 1965-nji we 1998-nji ýyllardaky neşirleri golýazmalar hazynasyndaky daşbasma nusgalarynyň esasynda taýýarlanylýp, çap edilipdi. Bu neşirde bolsa dessanyň soňky tapylan iki sany golýazma nusgasy we dessana degişli aýry-aýry goşgulary özünde saklaýan bukjalaryndaky golýazmalar peýdalanylýpdyr. Awtor sözsoňy makalasynda «Asly-Kerem» dessanyň dessanyň mazmuny, onuň

¹ Kitapda: Türkmen halk nakyllary. – Aşgabat, Miras, 2005, 646 s.

² Kitapda: Türkmen şorta sözleri. – Aşgabat, Miras, 2004, 117 s.

beýleki türkmen dessanlary bilen umumy we aýratyn taraplary barada durýar, türkmen aýdym-saz sungaty bilen baglanyşykly taraplaryny açyp görkezýär.¹

Ilkinji gezek okyjylara ýetirilen «Warka – Gülşa» (2005) dessanynyň neşirine onuň türkmen halkynyň arasynda bar bolan birnäçe nusgalary girizilipdir. Kitapdaky «Warka – Gülşa» dessanynyň ýazuwly nusgasy diýlip atlandyrylan birinji nusgasy Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň hazynasynda saklanýan daşbasma nusgasy esasynda taýýarlanylýdyr. Dessanyň bagşy nusgasy we halk agzeki nusgasy diýlip atlandyrylan nusgalar bolsa halk dilinden ýazylyp alnan tekstler esasynda taýýarlanylýdyr. Dessanyň nusgalaryny çapa taýýarlan N. Seýidow «Warka – Gülşa» dessany we onuň türkmen nusgalary» diýen sözsöňy makalasynda bu dessanyň ýordumynyň döreýşi, Gündogara, türkmen halkynyň arasyna ýaýraýşy barada gürrüň edýär.²

Halk döredijiliginiň hüwdüler, monjugatdylar, läleler görnüşlerini öz içine alýan «Gelin-gyzlaryň şahyrana döredijiligi» (2005) atly ýygynda Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň hazynasyndaky bukjalarda saklanylýan hem-de çapa taýýarlaýjylaryň özleriniň halk arasyndan toplan nusgalary girizilipdir. Ony alymlar G.Ylýasowa bilen A. Durdyýewa çapa taýýarlapdyr. G. Ylýasowanyň ýazan «Dürler hazynasy – genji-känimiz» atly sözsöňy makalasynda halk döredijiliginiň kitaba giren görnüşleriniň žanr özboluşluklary, many-mazmuny, pikir-taglymy we beýleki meseleri barada söz açylýar.³

Türkmen halk döredijiliginiň iň gadymy görnüşlerinden biri bolan yrym-ynançlary öz içine alýan «Türkmen halk yrym-ynançlary» (2005) atly ýygyndy ilkinji gezek doly görnüşde neşir edilýär. Ýygynda girizilen yrym-ynançlaryň köpüsi Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň hazynasyndaky bukjalardan, şeýle hem metbugat sahypalarynda çap edilen yrymlardan saýlanyp alnypdyr. Yrym-ynançlaryň belli bir bölegi çapa taýýarlaýjynyň özüniň halk içinden ýygnanlarydyr. Kitaby çapa taýýarlan G. Ylýasowanyň «Gymmatly hazynanyň bir ülüşi» atly sözsöňy makalasynda yrymlaryň dürli meseleleri – döreýşi, gadymylygy, halk durmuşy bilen baglylygy, terbiýeçilik ähmiýeti barada söz açylýar, ylmy pikirler aýdylýar.⁴

«Türkmen halk matallary» (2005) ýygyndysyny N. Seýidow çapa taýýarlap, oňa «Halk pähiminiň syrly hazynasy» ady bilen sözsöňy makalasyňy ýazypdyr. Ýygyndy taýýarlananda, esasan, Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň halk döredijiligi bölüminiň gaznasynda saklanylýan bukjalardaky matallaryň ýazgylaryna we çapa taýýarlaýjynyň özüniň toplan nusgalaryna esaslanypdyr.

M. Öwlýägulyýewanyň çapa taýýarlan «Saýatly Hemra» dessany (2006) onuň öňki neşirlerinden tapawutlydyr. Dessanyň öňki neşirleri onuň daşbasma we bagşy nusgalaryna esaslanýan bolsa, bu neşir 2000-nji ýylda Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň edebi hazynasyna sowgat berlen golýazma (7764-nji belgili bukja) esasynda çapa taýýarlanylýdyr. M. Öwlýägulyýewa dessana ýazan

¹ Kitapda: Asly – Kerem. – Aşgabat, Miras, 2004, 98-120 s.

² Kitapda: Warka – Gülşa. – Aşgabat, Miras, 2005, 129-149 s.

³ Kitapda: Gelin-gyzlaryň şahyrana döredijiligi. – Aşgabat, Miras, 2005, 389-398 s.

⁴ Kitapda: Türkmen halk yrym-ynançlary. – Aşgabat, Miras, 2005, 206 s.

«Aýdyma öwrülen söýgi» atly sözsöňy makalasynda dessanyň golýazmalar hazynasynda bar bolan nusgalary we okyjylara hödürlenýän şu nusga dogrusynda söz açýar. Olaryň mazmunynyň, beýan edilişiniň, aýdym-şygrylarynyň we beýleki meseleleriň üstünde durup geçýär.¹

«Türkmen halk ertekileri» (Durmuşy ertekiler) (2006) we «Türkmen halk ertekileri» (Jadyly ertekiler) (2006) atly iki kitapdan ybarat ýygyny filologiýa ylmylarynyň doktory Ş. Geldiýewa çapa taýýarlapdyr. Bu ýygynlara girizilen ertekiler Türkmenistanyň Milli golýazmalar institutynyň golýazmalar hazynasyndaky iň kämil nusgalardan we öň neşir edilen käbir kitaplardan saýlanyp alnypdyr. Ş. Geldiýewanyň birinji kitaba ýazan «Paýhaslar ummany» atly sözsöňy makalasynda durmuşy ertekileriň özboluşlylygy, many-mazmuny, terbiýeçilik gymmaty barada söz açylýar.² Alym jadyly ertekileri öz içine alýan ýygyny ýazan «Jadyly dünýä syýahat» diýen sözsöňy makalasynda hem ertekileriň bu görnüşi hakynda degerli ylmy pikirler aýdýar.³

Türkmen halk ertekileriniň iň kämil nusgalaryny öz içine alýan «Türkmen halk ertekileri» (2007) atly tutumly kitap ertekileriň öňki neşirleriniň biri esasynda taýýarlanypdyr. Alym A. Baýmyradowyň kitaba ýazan «Ajaýyp hazyna» atly sözbaşy makalasynda türkmen ertekileriniň ylmy meseleleriniň üstünde durulýar.⁴

Folklorçy Ümür Eseniň «Mirasnama» (2004) atly kitaby tutuşlygyna folklorçylyk häsiýetini saklaýar. Onda halkymyzyň gadymdan gelýän ekerançylyk, maldarçylyk we tebigaty gormak senetleriniň taryhy, döp-dessur ýörelgeleri beýan edilýär. Türkmeniň geçmiş mirasyna, tebigatyna degişli gyzykly hekaýatdyr rowaýatlar berilýär. Ençeme nakyllaryň, aýtgylaryň döreýiş taryhy yzarlanylýar, manysy açylyp görkezilýär.

Soňky ýyllarda alymlaryň gözlegleri, barlaglary netijesinde türkmen halkynyň irki edebi-folklor mirasyna degişli işleriň birnäçesi çap edildi. Olardan oguzlaryň dürli döwürlerdäki durmuşlaryndan habar berýän kyssalar toplumy bolan «Oguz dessanlaryny» görkezmek bolar. Olar nesilden nesle geçip, halkyň dilinde hem-de dürli ýazuw çeşmelerinde käbiri doly, käbiri bölek-bücek görnüşde saklanypdyr. «Ýaradylyş» («Dünýäniň ýaradylyşy»), «Döreýiş», «Alp Är Töňne», «Oguz han», «Boz gurt», «Ergenekon» dessanlaryny we beýlekileri ilkinji gezek edebiýatçy alym K. Ataýew sözbaşy makalasy bilen okyjylara ýetirdi.⁵

Türkmenleriň Beýik Parfiýa şalygy döwründe, I asyrdan dörän, wakalary gadymy Merwde bolup geçen «Wis we Ramin» poemasy hem türkmenleriň atababalary bolan parlara degişli gadymy edebi-çeper gymmatlykdyr. Bu eseriň döreýşi, mazmuny, soňra onuň başga dillere terjime edilişi, onuň esasynda Gündogarda we Ýewropada ençeme eserleriň döredilşi, eseriň alymlar tarapyndan

¹ Kitapda: Saýatly Hemra. – Aşgabat, Miras, 2006, 154-163 s.

² Kitapda: Türkmen halk ertekileri (Durmuşy ertekiler). – Aşgabat, Miras, 2006, 335-349 s.

³ Kitapda: Türkmen halk ertekileri (Jadyly ertekiler). – Aşgabat, Miras, 2006, 371-379 s.

⁴ Kitapda: Türkmen halk ertekileri. – Aşgabat, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2007.

⁵ «Beýik Türkmenbaşy nesli» g., 2003, 11-23-nji oktyabr, 8-nji noýabr.

öwrenilişi dogrusynda taryhçy alym J. Annaorazow «Parlaryň parlak poemasy»¹ atly makalasynda gyzykly maglumatlar berdi.

Demirgazyk-günorta Hytaýdan tapylan «Yrk bitik» atly golýazma türkmen halkynyň gadymy edebi-folklor ýadygärligidir. Üstünden on iki asyr töweregi wagt geçiren bu gadymy eser hakynda dilçi alym K. Babaýewiň «Müň ýyllyk möhürli edebiýat»² diýen makalasy bilen birlikde, eseriň teksti hem okyjylara ýetirildi. Gadymy türkmen dilinde şygry bilen ýazylan bu eser birnäçe hekaýatdan durup, olarda haýwanlaryň we guşlaryň durmuşy beýan edilýär. Şolaryň üsti bilen göçme manyda ynsan durmuşy görkezilip, ahlak-terbiýe baradaky pikirler öňe sürülýär. Mundan başga-da K. Babaýew Oguz-Orhon ýazgylary hakynda «Göktürkmen poemalary» atly makalalary we tekstleri taýýarlap okyjylara ýetirdi³.

XVI asyryň ýazuw ýadygärligi bolan Muhammet Alynyň «Oguznama» nakyllar ýygyndysy barada A. Baýmyradow «Oguznama – dananama» atly sözbaşy makalasynda gymmatly maglumatlary berýär. Alym köne türkmen dilindäki bu folklor golýazmasyny çapa taýýarlap, okyjylara hödürledi.⁴

2000-nji ýyldan bäri türkmen folklorynyň ylmy taýdan öwrenilişi barada aýdylanda, bu ugurdan ylmy barlaglaryň çäkleri, temalary giňeldi, täze pikir-garaýyşlar öňe sürüldi, öň mälim bolmadyk maglumatlar ýüze çykaryldy. Folklor ýöwreniji alymlaryň, ylmy işgärleriň ylmy makalalary ýurdumyzyň metbugatynda, ylmy neşirlerde, ýörite ýygyndylarda yzygider çap edildi

Filologiýa ylmylarynyň doktory, professor, akademik M. Söýegow türkmen folklorynyň taryhyna, ýazuwly folkloriň tekstlerine degişli birnäçe işleri ýazýar. Onuň «Deňizleriň we ummanlaryň aňyrsyndan eşidilýän ýaň ýa-da Görogly beg Türkmeniň XIX asyrdan Angliýa we Amerika baryp ýeten namalary» diýen makalasynda 1807-1882-nji ýyllarda ýaşap geçen amerikan şahyry Henri Wladsworth Longfellowiň Ýewropa eden syýahatynda A. Hodzkonyň «Görogly» eposynyň bir nusgasy ýerleşdirilen kitabyňy ele salandygyny hakynda maglumat berýär. Ondaky Göroglynyň namalaryndan güýçli täsirlenip, şahyryň «Gaçgak. Hodzkonyň kyssa görnüşindäki terjimesinden goşga geçirilen türkmen aýdymy»⁵ diýen at we düşündiriş bilen üç bölümden, 22 bentden ybarat eser ýazandygyny beýan edýär. Alym şu makalasyňyň yzynda şol goşgynyň inlis dilindäki asyl nusgasyny we onuň setirleriniň, bentleriniň döremegine sebäp bolup biläýjek türkmençe nusgasyny hem çap etdiripdir. Alym Göktürkmenleriň daşa ýazylan folklor ýadygärligine degişli makalalaryň we tekstleriň birnäçesini taýýarlaýar. Bu ugurdan onuň «Göktürkmen döwletinden galan taryhy ýazgylar»⁶, «Kültegin ýadygärligi»⁷ atly işleri metbugatda çap edilýär. «Mukaddes Ruhnama we gadymy döwürlerde hem-de irki orta asyrlarda folklor-edebiýat babatynda türkmen-hytaý

¹ «Edebiýat we sungat» g., 2006, 28-nji iýul.

² «Edebiýat we sungat» g., 2005, 16-njy dekabry.

³ «Garagum» ž., 2008, №11; 2010, №8, №10.

⁴ «Garagum» ž., 2005, №1, №2, №3; 2011, №2, №4, №5, №6, №7, №8, №9, №10.

⁵ «Türkmen dili» g., 2005, 13-nji iýul.

⁶ «Türkmen dili» g., 2004, 12-nji maý.

⁷ «Aşgabat» g., 2006, 7-9-14-16-njy dekabry.

gatnaşyklary»¹, «Oguznamalaryň» dürli golýazmalarynda taryhy hakykatyň we çeper-folklorýň özara mynasybeti»² we beýleki birnäçe işler alymyň türkmen folklorynyň irki döwürlerdäki ýagdaýyna, beýleki halklaryň folklorý bilen gatnaşyklaryna, ýazuwa geçiş we köpnusgalylyk meselelerine bagyşlanandyr. Alymyň «Milli edebiýatymyzda aşyk-magşuk dessanlary»³ atly makalasynda bolsa, türkmen nusgawy edebiýatymyzyň sahypalarynda ýazuwly we folklor dessanlarymyzyň orny, olar barada ylmy maglumatlar berilýär. Alymyň ýene bir makalasynda⁴ bolsa, VII asyrdaky göktürkmenleriň üç sany hanynyň dana geňeşçisi bolan Tonýukukyň Gorkut atanyň prototipi bolandygy baradaky pikiri orta atdy.

Filologiýa ylymlarynyň doktory A. Baýmyradowyň türkmen halk döredijiligi barada ýazan köp sanly makalalarynyň arasynda «Türkmen halk kyssalary» atly makalalar toplumu aýratyn ähmiýete eýedir. Alymyň «Hyýalyýet – halk kyssasynyň gadymy nusgasy»⁵, «Efsana – özbaşdak çeper gymmatlyk»⁶, «Halk kyssalary»⁷ atly makalalarynda türkmen halk döredijiliginiň döreýşiniň gözbaşlary, gözbaşlary, formirlenişi, ösüşi ýaly meseleler ylmy taýdan seljerilýär. Olar mazmun, forma, taryhy-ösüş jähetden toparlara bölünip görkezilýär, atlandyrylýar. Aýratynam, alymyň halk kyssasynyň gadymy nusgalary bolan hyýalyýetler (türkmen mifleri) baradaky beýanetmeleri türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmynda ilkinji täze ylmy pikirlerdir. Mundan başga-da alymyň «Daşa ýazylan dana sözler»⁸, «Abusagyt Abylhaýryň döwründe türkmen folklorynyň taryhy»⁹, «Parfiýa – çeper gymmatlygyň mesgeni»¹⁰, «Türkmen folklorýnda oguznamaçylyk däpleri»¹¹, «Etniki taryh we türkmen folklorý»¹² ýaly onlarça makalalarynda türkmen folklorynyň taryhy, häsiýetli aýtatynlyklary, ösüşi ýaly meseleleriň çözgütleri ylmy taýdan beýan edildi.

Halk döredijiliginiň käbir möhüm meseleleri filologiýa ylymlarynyň doktory A. Mämmedowyň döwürleýin metbugatda çap edilen birnäçe makalalarynda öz beýanyny tapdy. Onuň «Edebi-taryhy eýýamlar we halk döredijiligi»¹³, «Oguz handan gaýdýan taryhylyk»¹⁴, «Oguz han döwrüniň alamatlary»¹⁵, «Magtymguly eýýamy we dessanlar»¹⁶, «Gadymy ynanç esaslary»¹ diýen makalalarynda halk

¹ Kitapda: Mukaddes Ruhnama – täze müňýyllygyň pelsepesi – Aşgabat, 2007.

² Kitapda: Национальный фольклор народов Центральной Азии и проблемы духовного обновления общества. Материалы международной научно-практической конференции. – Нукус, 2008.

³ Kitapda: Beýik Galkynyş eýýamynyň batly gadamlary (makalalar ýygýndysy, dördünji kitap) – Aşgbat, Ylym, 2009.

⁴ «Türkmen dili» g., 2008, 30-njy iýul.

⁵ «Türkmen dili» g., 2011, 9-njy fewral.

⁶ «Türkmen dili» g., 2011, 6-njy aprel.

⁷ «Türkmen dili» g., 2011, 18-nji maý.

⁸ «Türkmen dili» g., 2002, 3-nji aprel.

⁹ «Türkmen dili» g., 2007, 21-nji noýabr.

¹⁰ «Türkmen dili» g., 2008, 28-nji maý.

¹¹ Kitapda: Oguznama ýordumy – taryhy we medeni çeşme hökmünde. – Aşgabat, 2010.

¹² Kitapda: Türkmen halkynyň kemala gelmegi we dünýä medeniýetiniň ösüş taryhy. – Aşgabat, 2011.

¹³ «Türkmen dili» g., 2006, 14-nji iýun.

¹⁴ «Türkmen dili» g., 2006, 8-nji noýabr.

¹⁵ «Türkmen dili» g., 2006, 22-nji noýabr.

¹⁶ «Türkmen dili» g., 2007, 1-nji awgust.

döredijiliginiň taryhylygy, onuň eýýamlar, döwürler boýunça ösüşi, häsiýetleri we beýleki gaýry alamatlary açylyp görkezildi. Alymyň «Halk döredijiliginde içki baglanyşyk»², «Türkmen halk döredijiliginiň içki baglanyşyklary»³, «Halk döredijiliginiň içki baglanyşyklary»⁴, atly makalalarynda bolsa, halk döredijiliginiň dürli žanrlarynyň biri-birine bolan gatnaşyklary, baglanyşyklary öwrenildi. «Halk ertekileri we edebiýatda ertekiçilik hadysasy»⁵ «Türkmen halk ertekileri»⁶ diýen makalalary bolsa ertekileriň käbir meselelerine bagyşlandy.

Filologiýa ylmylarynyň doktory Ş. Geldiýewanyň 30-40-njy ýyllarda türkmen folklor nusgalaryny toplan aýry-aýry folklor toplaýjylar Çary Garabekow, Muhammet Ataşow barada birnäçe makalalar ýazdy. Ol «Miras galan hazynalar» diýen makalasynda ilkinji folklor toplaýjylaryň mirasyny öwrenmegiň zerurlygy barada şeýle ýazýar: «Hazyna toplaýjylar we olaryň toplan edebi gymmatlyklary, ol gymmatlyklaryň öz gezeginde türkmen folkloryny, edebiýatyny baýlaşdyrmakdaky hyzmaty, ýazyjy-şahyrlaryň döredijiligine täsiri hakyndaky çeper ýatlamalar, makalalar häzirkä döwürde-de zeruryňam zerury»⁷.

Halk döredijiliginiň alkyş-dilegler, yrym-ynançlar ýaly görnüşleri ylmy taýdan söňky döwürlerde öwrenilip başlandy. Filologiýa ylmylarynyň kandidaty G.Ylýasowanyň «Alkyş-dilegler, doga-töwirler halk döredijiliginiň bir görnüşidir»⁸, «Yrymlar halk döredijiliginiň gadymy görnüşidir»⁹, «Magtymgulynyň döredijiliginde halkyň yrym-ynançlarynyň, döp-dessurlarynyň beýany»¹⁰ atly makalalarynda halk paýhasynyň bu nusgalarynyň gadymylygy, mazmuny, gymmatlygy, olaryň halk döredijiliginiň bir görnüşü hökmünde öwrenmegiň zerurlygy dogrusynda gürrüň açylýar. Alymyň başga-da ençeme makalalarynda halk döredijiliginiň dürli meseleleri öz beýany tapdy.

Belli folklor toplaýjy we öwreniji Ata Rahmanow «Gatbar-gatbar taryh ýatyr...»¹¹, «Owadan we Oguz han eposy»¹² atly makalalarynda entek türkmen folklor öwreniş ylmynda gürrüňi edilmedik gadymy türkmen eposlary hakynda giňişleýin maglumatlar berdi. Makalalar beýan edilýän wakalaryň gadymylygy, barlanylýan meseleleriň ýaýrawynyň giňligi, maglumatlaryň, delilleriň, çaklamalaryň köplügi bilen tapawutlanýar.

Filologiýa ylmylarynyň kandidaty Baba Weliýewiň «Rowaýatlarda Salar Gazan»¹³ atly makalasynda hem şeýle häsiýet saklanýar. Alym gürrüňi edilýän meseleler baradaky alymlaryň barlaglaryny, gelen netijelerini seljermek we

¹ «Türkmen dili» g., 2008, 23-nji ýanwar.

² «Türkmen dili» g., 2007, 7-nji sentýabr.

³ «Türkmen dili» g., 2009, 4-nji mart, 15-nji aprel.

⁴ «Türkmen dili» g., 2009, 15-nji iýul.

⁵ «Mugallymlar gazetini» g., 2009, 15-nji maý.

⁶ «Mugallymlar gazetini» g., 2011, 2-nji sentýabr, 7-nji sentýabr.

⁷ «Garagum» ž., 2011, №1.

⁸ «Türkmenistanda ylym we tehnika» ž., 2001, №1.

⁹ «Türkmenistanda ylym we tehnika» ž., 2003, №1.

¹⁰ Kitapda: Beyik Galkynyş eýýamynyň batly gadamlary (makalalar ýygındysy, başynjy kitap) – Aşgabat, Ylym, 2010.

¹¹ «Garagum» ž., 2005, №1.

¹² «Garagum» ž., 2009, №11, №12.

¹³ «Garagum» ž., 2011, №7

goldanmak bilen, Görkut atanyň, Salar Gazanyň taryhy, edebi-folklor keşpleri barada täze pikipler aýdýar. Ol M. Söýegowyň Oguz-Orhon ýazgylaryndaky üç sany göktürkmen hanynyň weziri bolup geçen Tonýukuk bilen Görkut atanyň bir şahsdygy baradaky pikirini dogry tapýar.

K. Babaýew hem «Gorkut ata hem Tonýukuk»¹ makalasynda bu iki şahsyň birdigi baradaky alymlaryň pikirlerini goldaýar we ygtybarly çeşmeler esasynda Tonýukukyň ömrüne, işlerine degişli gymmatly maglumatlary berýär.

A. Durdyýewanyň «Göroglynyň» nusgalary»², A. Garryýewanyň «Görogly» şadessanynyň dünýä dillerine terjime edilişi barada»³, S. Mämmetnurowyň «Ozanlar»⁴, «Söýeg bagşy hem onuň halypalary»⁵, N. Seýidowyň «Türkmen halk döredijiligini öwreniş ylmy Garaşsyzlyk ýyllarynda»⁶, «Halk aýtgylary halkyň çeper önümidir»⁷, G. Gummanowanyň «Halk döredijiligi halkyň çeper hazynasydyr»⁸, G. Nuryýewanyň «Täzeden ganatlanan gymmatly miras»⁹ we beýleki ençeme makalalarda halk döredijiliginiň dürli meseleleri barada söz açyldy.

Ýurdumyzyň ýokary okuw jaýlarynyň türkmen filologiýasy fakultetleriniň mugallymlary we talyplary üçin hem gollanmalardyr okuw kitaplary neşir edildi. Olardan Gurbandurdy Geldiýewiň «Türkmen şaýrana halk döredijiligi» (2003) kitaby mugallymlar üçin gollanma hökmünde ýazylypdyr. Kitapda halk döredijiliginiň şaýrana toparynyň gadymylygy, özboluşlylygy, milliligi täzeçe edebi taglymat, milli ruh esasynda açylyp görkezilipdir. Hojamyrat Goçmyradowyň «Türkmen halk döredijiligi» (2010) atly okuw kitaby Beýik Galkynyş eýýamynda talyplara ýokary hilli bilim bermek we kämil hünärmenleri taýýarlamak barada öňde goýlan wezipeleri amal etmek maksady bilen taýýarlanylýpdyr.

Türkmen alymlary döwlet we halkara derejelerinde geçirilýän ylmy maslahatlara işjeň gatnaşyp, türkmen folklorynyň dürli meseleleri bilen bagly ylmy çykyşlar etdiler. «Mahmyt Kaşgarly türkologiýa ylmyny esaslandyryjydyr» (2008), «Medeni miras – dünýäniň medeni we ruhy galkynyşlarynyň taryhyny öwrenmegiň çeşmesi» (2008), «Seljuklar döwrüniň edebiýaty we medeniýeti» (2009), «Görogly ýordumy we Gündogar edebiýaty» (2009), «Oguznama ýordumy – taryhy we medeni çeşme hökmünde» (2010), «Türkmen halkynyň kemala gelmegi we dünýä medeniýetiniň ösüş taryhy» (2011) we beýleki birnäçe ylmy maslahatlaryň materiallaryny öz içine alýan kitaplarda türkmen folklorçy alymlarynyň ylmy çykyşlaryň ençemesi orun aldy. Bularyň hemmesi türkmen folklorynyň öwrenilişine önjeýli goşant boldy.

¹ «Garagum» ž., 2012, №2

² «Diýar» ž., 2010, №11.

³ Kitapda: Görogly ýordumy we Gündogar edebiýaty. – Aşgabat, 2009.

⁴ «Garagum» ž., 2008, №11.

⁵ «Garagum» ž., 2011, №2.

⁶ «Türkmenistanda ylym we tehnika» ž., 2001, № 8.

⁷ «Garagum» ž., 2005, №8.

⁸ «Garagum» ž., 2005, №8

⁹ «Türkmen dili» g., 2004, 8-nji sentýabr.

Türkmen halk döredijiligininiň öwrenilişine degişli şu gürrüňlerden folklory öwreniş ylmymyzyň üçünji müňýyllygyň ikinji onýyllygyna üstünlikli gadam basandygyny görkezýär. Täze Galkynyş zamany türkmen folklory öwreniş ylmynyň öňünde täze gözýetimleri açdy. Halk döredijilik eserlerini toplamak, halka ýetirmek we ylmy taýdan öwrenmek işleri hormatly Prezidentimiziň ylym-bilim syýasatynyň we edebi miras baradaky taglymatynyň esasynda alnyp barylýar.

2011-nji ýyl, noýabr.

MAZMUNY

1. Türkmen halk döredijiligini öwrenişň gözbaşlary.....	3
2. XIX asyrda daşary ýurtly alymlaryň, syýahatçylaryň türkmen halk döredijiligini toplamakdaky we öwrenmekdäki hyzmatlary.....	7
3. XX asyryň başlarynda türkmen halk döredijiliginiň toplanyşy we öwrenilişi.....	11
4. XX asyryň 20-30-njy ýyllarynda türkmen halk döredijiliginiň toplanylyşy we öwrenilişi.....	16
5. 40-80-nji ýyllar halk döredijiliginiň neşir edilişinde we öwrenilişinde aýgtyly etapdyr.....	20
6. Türkmen halk döredijiliginiň Garaşsyzlyk ýyllarynda neşir edilişi we öwrenilişi.....	28